CONVORBIRI LITERARE

No. 3. BUCUREŞTI, MARTIE 1907. Anul XLI.

AGRICULTURA IN RUSIA ŞI IN ROMÂNIA

După ce Ştiinţa s'a războit cu Credinţa, se pare că, acum, i se caută pricină de un vrăjmaş mult mai puţin isteţ, de modesta agricultură.

„Ştiinţa agronomică e, pentru un proprietar, calea cea mai scurtă către ruină“.

Iată o părere foarte răspândită la noi. Acum de curând, un distins publicist rus ne-a adus la cunoştinţă că aceasta e şi părerea dominantă în Rusia, ţara ce se aseamănă mai mult cu a noastră, din punctul de vedere agricol.

Intru cât e această opinie întemeiată? Aceasta e întrebarea ce-şi pune un scriitor deplin stăpân pe ştiinţa agricolă, într'o carte apărută zilele acestea şi deosebit de interesantă pentru noi: *La Russie agricole devant la crise agraire*. Autorul, d. Alexis Yermoloff, a fost, timp de doisprezece ani, ministrul agriculturii al Imperiului rus.

Interesul acestui studiu stă, pentru noi, în aceea că d. Yermoloff ne abate spre alte ţinuturi al ştiinţei agricole decât acelea ale agronomiei occidentale, ale cărei legi prea adesea ne rătăcesc.

Prejudecata că ruina pândeşte pe agronomi e întemeiată, zice d. Yermoloff „întru cât se înţelege, prin *agronomie*, poveţile practice ale agriculturii, poveţe infailibile în alte regiuni, dar neaplicabile aci, în mijlocul unor condiţiuni deosebite, cari impun o metodă agricolă specială, potrivită împrejurărilor, solului, climei etc“.

Și aceste împrejurări sunt atât de deosebite, în Rusia ca și la noi, încât unele concluzii ale științei, pe care eram deprinși a privì ca legi imutabile și universale apar, acum, la noi, ca erori primejdioase.

Credeam, până aci, că arăturile mai adânci țintesc a crea un strat mai mare de umezeală. Eroare. Arăturile adânci sunt, la noi, o primejdie în anii secetoși.

Eram convinși că pământul nostru negru (*cernozemul* rusesc) e un pământ mai bogat ca cel din occident. Deșartă iluzie. N'avem un pământ mai bogat, ci numai un pământ mai darnic.

Priveam îngrășămintele ca un progres. Iarăși eroare. Ingrășămintele chimice nu pot da, la noi, resultatele ce dau aiurea; iar terenurile gunoite sunt mai expuse la primejdia secetelor decât cele negunoite.

Sunt aceste afirmări adevăruri certe or simple paradoxe?

Iată cestiunea ce cată a fi deslușită.

Care e caracteristica țării noastre din punctul de vedere agricol? In două cuvinte: avem o țărină bogată și o climă ingrată.

Solul nostru este, să nu zic *bogat* — spre a mă ferì de eroarea arătată de d-l Yermoloff — ci foarte *darnic*.

Dar avem o climă nenorocită. Regretatul Lascar Catargi aveà obiceiul să zică: „România e o țară bogată... când plouă".

Să cercetăm aceste două împrejurări: una foarte favorabilă, cealaltă foarte protivnìcă și să ne dăm seama apoi de urmările ce pot izvorî din împreunarea lor.

Este, în adevăr solul nostru atât de bogat cât merge vorba?

Rezultatele culturii spun: da. Iar constatările analizelor chimice răspund: nu.

Rodirea pământului nostru minunează pe străini. Putem dobândì de pe același pământ, fără nici un îngrășământ, recolte succesive uimitor de îmbelșugate. Asemenea rezultate

nu se pomenesc decât la noi și în regiunea *cernozemului* rusesc.

Totuşi analizele chimice ne arată că pământul nostru nu e mult mai bogat ca pământurile fertile din Occident, cari totuși n'au virtuțile pământului nostru!

In această privință, găsim următoarele date în studiul d-lor Cârnu-Munteanu și Corneliu Roman, intitulat: *Solul arabil al României.*

Din 175 terenuri analizate, nu s'au găsit decât 65 bogate în *azot*, cu 0,15% până la 0,20%. Toate celelalte sunt inferioare.

Cât pentru procentul de *acid fosforic*, analizele îl arată și mai inferior, căci din 175 parcele analizate, numai 20 apar bogate cu un procent de 0,20%.

Mai vedem că 68% din terenurile analizate sunt bogate în *potasă.*

E drept că *varul* se află, în genere, în cantități suficiente.

Conclusia d-lor Cârnu-Munteanu și Corneliu Roman este: „După normele în genere admise ar trebuì să se claseze majoritatea pământurilor noastre printre cele ce au nevoe de îngrășăminte azotate, fosfatate și potasice, spre a sporì fertilitatea lor".

Totuși practica de până azi, dovedește că, în genere, îngrășămintele nu dau, la noi, rezultate mulțumitoare.

Insuşi studiile Staţiunii noastre agronomice îngădue o atare concluziune.

Pământurile renumite din Botoșani și Dorohoi cari, la analiză, dezvelesc un procent de acid fosforic și de potasă foarte mic „sunt capabile de mari producţiuni, fără îngrășăminte".

Pe de altă parte, culturile experimentale făcute la școala dela Herăstrău, pe un pământ sărac în acid fosforic, azot și potasă, au dovedit că îngrășămintele himice nu au o influență simțitoare asupra recoltelor.

D-nii Cârnu-Munteanu și Corneliu Roman ajung astfel la această încheere: „In ceea ce privește acidul fosforic și po-

tasa, este neîndoios pentru noi, că procentul de aceste substanțe necesare solului nostru spre a fi trecute printre terenurile fertile, *trebue să fie inferior celui în genere admis*".

Ciudat lucru: analiza dezvelește lipsa unor principii minerale. Știința arată că împlinirea acestei lipse prin îngrășăminte trebue să dea un spor de producțiune. Iar practica dezminte aceste arătări ale științei.

Care e cheia misterului?

Iată ce caută să lămurească d-l Yermoloff.

In mai multe capitole, el explică „*prodigalitatea*" *cernozemului* (adică a pământului negru din Rusia centrală) care nu e mai bogat, din punctul de vedere al compoziției himice, decât terenurile mult mai puțin productive din alte țări.

D-l Yermoloff explică această ciudățenie a pământurilor noastre negre prin particularitatea lor de a conține o deosebit de mare cantitate de *humus*.

E știut că *huma* e unul din elementele constitutive ale solului. Printre elementele fundamentale ale pământului, prenumărăm *nisipurile*, provenite din desagregarea mecanică a rocelor calcaroase și quartzoase; *argila*, datorită descompunerii rocelor feldspatice; *humusul*, care e produsul rămășițelor vegetale.

Huma nu e absorbită de plante. Ea transformă numai elementele minerale ale solului din care se hrănește planta, făcându-le asimilabile. Huma e dar un intermediar între plantă și elementele minerale din cari ea se hrănește.

Huma e, oare-cum, bucătarul care gătește, după gustul plantelor, elementele minerale din cari vegetalele își sorb hrana. In pământurile negre, elementele minerale nu sunt în așa proporție încât aceste terenuri să fie privite ca deosebit de bogate. Dar gradul în care acele elemente devin asimilabile, prin prezența unei mari cantități de humă, sunt cauza că terenurile negre, dacă n'au o mare *bogăție*, au o mare *prodigalitate*.

Huma joacă, la noi, rolul băligarului care, în pământurile din Occident, solubilisează îngrășămintele himice. Acolo,

aceste îngrăşăminte n'ar produce efect fără băligar. Din potrivă, în terenurile humoase, băligarul e de prisos.

Presupunând că pământul negru nu e mai bogat în elemente minerale, el totuşi oferă plantelor o masă mai abundent servită şi o hrană mai digestibilă.

Dar, ori-cum, vine o vreme când această putere de producţiune a *cernozemului* slăbeşte. După recolte, an de an repetate, plantele sleiesc provizia asimilabilă de materii hrănitoare.

Ruşii obişnuesc, atunci, să refacă... o virginitate pământului prin o abstinenţă prelungită, recomandând o odihnă de câţiva ani a pământului.

In agricultură, cel puţin, eram deprinşi a nu prea ne încrede în succesele acestui fel de meremetiseală.

In adevăr, numai ignoranţii îşi mai închipuie că pământul se îmbogăţeşte odihnindu-se. Ştim că o recoltă răpeşte anume cantităţi precize de azot or de acid fosforic. Prin necultură, agricultorul se mărgineşte a nu mai răpi solului acele elemente fertilizante, fără însă a-i da nimic în loc. Nu se reconstitue bogăţia pământului decât reconstituindu-i într'un fel oarecare substanţele fertilităţii sale.

Prin odihnă, nu se restitue nimic pământului.

Da, dar aceasta e adevărat pentru pământul arabil în general, nu însă pentru *cernozem* şi pentru pământul negru dela noi.

Demonstraţia aceasta s'a făcut de o seamă de distinşi agronomi ruşi şi d-l Yermoloff o rezumă în lucrarea sa.

Scoarţa vegetală a pământurilor noastre, susţine acea şcoală, are unele însuşiri ce-i sunt proprii şi cari explică influenţa deosebită ce are asupra solului odihna prelungită.

Mai întâi, ea e adâncă, atingând adesea profunzimea de un metru.

De aci o primă consecinţă.

E ştiut că elementele utile, solubile în apă, cari circulă

în pământ, se urcă din profunzimi la suprafață prin canalurile capilare ale solului. Arătura nimicește aceste canale, pe vreme ce în pământul nearat capilaritatea funcționează mai bine și migrațiunea de jos în sus a alimentelor nutritive să face mai cu înlesnire.

Acest fenomen de capilaritate nu e, de sigur, propriu numai pământului negru. Dar, aci, el îmbogățește pământul din cauza compozițiunii aproape uniforme a *cernozemului* la o mare profunzime, încât ascensiunea umezelei prin capilaritate pornește dintr'un sub-sol foarte bogat.

Prin urmare, sub-solul alcătuește aci un fel de fond de rezervă pentru fertilitatea pământului.

Dar pe lângă că *cernozemul* are o pătură vegetală deosebit de adâncă, el mai înfățișează și o structură fizică specială.

Pământul negru când e virgin sau când s'a odihnit timp de mai mulți ani, are o structură specială oarecum granuloasă. Țăranii noștri spun: „pământul măzărat". Și când scot cu plugul pământ nou, ei zic în glumă că „scot icre negre". Prin acțiunea plugului pământul își schimbă natura pulverizându-se și atunci se preface în bulgări, de e umezeală, și prinde o coajă compactă dacă ploile dăinuesc mai multă vreme.

Cernozemul nou sau odihnit ale cărui grăunte bobonate nu sunt încă desagregate, rabdă mai mult timp fără a prinde scoarță; apa ploilor îl răzbește mai adânc; pământul se folosește mai bine de ploi și păstrează mai mult timp umezeala. Pe timp de secetă, scoarța e ferită de crăpături cari zoresc evaporația.

Rușii pun așa preț pe constituția aceasta a pământului nou, pe care noi nici nu o luăm în seamă, în cât dacă desțelenesc o pârloagă, ei fac arături cât mai puține și tot în aceiași direcțiune (ferindu-se d'a ara d'a curmezișul) și seamănă chiar peste fâșiile de pământ încă acoperite cu iarbă.

Totul e să nu se schimbe țesătura fizică a pământului care, în primii ani după defrișare, dă, în asemenea condițiuni, niște recolte uimitoare.

Cercetând condiţiunile speciale, pe cari natura deosebită a pământului negru le impune agriculturii, am văzut în treacăt, cum împrejurările climaterice au o înrâurire nesămuit mai mare asupra pământului negru de cât asupra celorlalte terenuri.

Printre condiţiunile climaterice, umezeala joacă, când e vorba de pământurile negre, rolul de căpetenie.

Recoltele noastre fiind primejduite mai ales de secetă şi pământurile noastre negre şi clisoase folosindu-se mai puţin de umezeală decât pământurile nisipoase, ni se impun procedeuri de cultură deosebite cu ţinta specială de a lupta în contra urmărilor vătămătoare ale secetii, care e flagelul cel mai de temut în părţile noastre.

Toate silinţele agricultorului trebuesc îndreptate spre păsstrarea apei produse de ploile de toamnă, de zăpezile iernii şi de dezgheţurile primăverii.

Spre acest sfârşit, arăturile joacă un rol de căpetenie.

Chestiunea desfundărilor adânci stârneşte în Ruşia mari controverse.

In contra părerii că arăturile adânci grămădesc un strat mai mare de umezeală, s'a ridicat o întreagă şcoală de agronomi. Aceştia susţin că tropicalele călduri ale verii şi vânturile toride pătrund la o mai mare adâncime în straturile de pământ mobilisat de cât în pământul bătătorit şi o usucă mai desăvârşit. Astfel arăturile adânci sunt cu atât mai primejdioase cu cât pământul e mai afânat şi cu cât aerul îl poate răzbi mai cu înlesnire.

Nimeni, în Rusia, nu tăgădueşte aceasta. In anii de secetă, arăturile superficiale dau recoltele cele mai îmbelşugate.

Dar aceasta e adevărat numai în anii excepţionale de secetoşi.

In vremuri normale, arătura adâncă constitue la noi, ca şi în Occident, un rezervoriu nepreţuit de umezeală.

Dar în afară de arături, mai sunt o sumă de procedeuri de cultură, cari trebuesc luate în seamă.

Aci d. Yermoloff dă mai multe poveţe practice, pe cari

în zadar le-am căută în literatura agricolă din Occident şi cari tocmai d'aceia prezintă, pentru noi, cel mai viu interes.

Foarte instructive sunt pentru noi observaţiunile privitoare la pregătirea pământului pentru semănăturile de primăvară şi de toamnă.

Pentru culturile de toamnă să recomandă a se face prima arătură cât de timpuriu şi pe un timp nu prea călduros, spre a scăpà de uscarea stratului superficial prin pâclele verii. După prima arătură trebue să se împiedece cu orice preţ îmbrăcarea ogorului cu iarbă, căci ştim, după experienţele lui Deherain, că vegetaţiunea produce evaporarea. Trebue cu orice chip să se păstreze toată umezeala în pământ. De aceea ogorul nu poate fi folosit ca în Occident, cu vre-o cultură furageră, ca de pildă de borceag, servind de precedent al grâului. Pentru acelaş cuvânt se condamnă, în Rusia, îngrăşămintele verzi, cari dacă îmbogăţesc pământul, în schimb îi răpesc umezeala pe câtă vreme plantele sunt încă prinse de rădăcini.

Pentru aceleaşi cuvinte se introduc de preferinţă, în asolament, prăşitoarele înaintea grâului. Tulpinele prăşitoarelor fiind mai rare, evaporarea se face pe o scară mai mică. Se recomandă cu dinadinsul praşile şi răriţături cât mai dese, nu numai în folosul plantei cultivate, dar şi a culturii următoare care beneficiază de un teren mult mai puţin secat prin evaporare. S'a constatat în Rusia că o cultură de porumb sau de floarea soarelui lasă de pe urma ei pământul mult mai umed decât o cultură de plante des semănate.

De aceia s'a căutat a se întinde şi la graminee metodele de cultură ale prăşitoarelor. Sistemul prăşitului mecanic al grâului cu instrumente speciale (numite pe franţuzeşte *houe* or *binette*) sistem introdus şi în cele două ferme-model dela noi, a dat în Rusia rezultate excelente.

Precum se vede, poveţele d-lui Yermoloff izvoresc toate din condiţiuni speciale ale solului şi ale climei din Rusia condiţiuni foarte apropiate de cele dela noi.

De aci, datoria pentru noi d'a urmărì progresele agri-

ZILE RELE

Crâşmă bună, crâşmă veche, lângă crucea dela moară
Înzadar îţi caut rostul zilelor de-odinioară...

Te-a schimbat porunca vremii, — ca o prevestire-a morţii
Îţi mai spânzură clondirul atârnat de stâlpul porţii...

În ogradă unde hora îşi săltà năvalnic chiul,
Brotăcei cu guşa verde îţi orăcăie pustiul.

A crescut cucuta deasă, 'naltă până'n brâu de mare
Peste vatra unde-odată frigeau mieii în frigare...

La fântâna cu găleată roibii, câţi îşi adăpară,
Câţi voinici fără de teamă, câţi boieri fără de ţară!

Toţi s'au dus, — Azi fierb în suflet mute semnele durerii,
Dorm sub glie azi voinicii ş'au ajuns în sfat boierii.

Nu's haiduci acum, nici codru, nu-i nici măciniş la moară,
Nici pe laviţa ta veche nu-i azi cântec de vioară...

Pentru tine nu mai are zile bune calendarul,
Ţi s'au răzleţit olacii, ţi s'a prăpădit crâşmarul...

Ca un moş slăbit de vreme anii tăi tu poţi să-i numeri
Prea te-ai gârbovit din spete, prea te-ai subţiat din umeri

Domnii ți-au golit golit celarul, ți-au rupt gardurile câinii
Și 'ntr'o noapte-un vifor mașter ți-a smuls cumpăna fântânii....

Ai rămas așa orfană despoiată și nătângă:
Sufletul să te jelească, glasul strunii să te piângă...

Sub fereasta ta un jidov numără viclean din gură,
Tremurând de-o sete neagră urâcioasa barbă sură...

Într'un chip uitat sub grindă șede-un biet sfânt Niculae
C'un obraz brăzdat de drumul picăturilor de ploaie.

Mustrător ridic'un deget, parc'ar vrea să zică sfântul:
— Doamne, câte lifte rabdă pe spinarea lui pământul!...

OCTAVIAN GOGA.

SCRISOAREA PRINŢULUI GRIGORE GHICA CATRA FIUL SAU (1)

Le Mée, 5 juillet 1857.

Mon cher fils!

Les nouvelles que contient votre lettre du 7 juin ne sont pas du tout rassurantes. Toutefois je ne désespère pas du triomphe de la bonne cause.

Le parti national devrait cependant s'aboucher avec les séparatistes les moins pervertis, pour leur faire comprendre qu'en repoussant l'Union, ils ne font que compromettre de toutes les façons l'avenir de leur pays, parce que tout en étant opposés à la réunion, ils désirent néanmoins récupérer leurs droits ab antiquo, aussi bien que le parti national. Ainsi donc, qu'ils se persuadent qu'ils sont dans l'erreur la plus complète, s'ils croient obtenir, sans la réunion, nos anciens droits. Jamais l'Europe n'y consentirait, jamais aussi les Cabinets qui nous favorisent aujourd'hui ne se prêteront à cette combinaison. De pareilles concessions ne sauraient se faire qu'en faveur d'un pays de 4 à 5 millions d'habitants qui aurait pour soi l'élément national et mériterait par conséquent qu'il jouisse du droit public; mais rien n'obligerait ces Puissances d'en faire autant, pour les deux Principautés, dans les conditions où elles se trouvent, *étant séparées,* car elles pourront se dire avec raison que les libertés dont elles jouissent en vertu du Reglement

(1) Vezi și corespondența cu Napoleon III în numărul precedent al revistei.

leur sont bien suffisantes pour qu'elles puissent végéter séparément.

Telles sont les réflexions qu'on pourrait faire aux séparatistes les moins passionnés. En leur tenant un pareil langage on pourrait ramener à résipissence ceux qui sont égarés, et les moins endurcis. Combien je regrette de ne pas être parmi vous, au moment de cette crise politique, pour admonester ces mauvais patriotes, qui font la honte de la Nation Moldave! Les circonstances sont malheureusement telles, que je ne dois pas même *songer* à un retour dans mon pays, avant que tout n'y soit terminé. J'ai trop heurté les intérets d'une grande-puissance, trop froissé son amour-propre en résistant à sa pression et en mettant à nu ses projets d'envahissements, pour qu'il me soit permis d'espérer que ma présence serait tolérée en Moldavie dans les circonstances actuelles.

Adieu, portez-vous bien mon cher fils et tenez moi au courant de ce qui se passe dans le pays.

Votre affectionné père,

Gr. Ghika.

NOI ȘI VECHI

— SCHIȚA —

Casa de bani „Wertheim" a prins toată ingustimea locului până la soba din colț. Au legat amândouă tovărășie pe veci în partea aceea, unde sunt singure stăpâne-trufașe. Soba s'a îmbrăcat în vișiniu, cu chenare albe, și a priimit în brațe o catedrală de cretă, cu uși de poleială roșie ca focul, cu geamuri de hârtie de țigară, multe, ascuțite și dese.

Covor verzui, *secession*, gros și scump. Pe el, la mijloc, sub lampa din tavan, un biurou mare de nuc săpat adânc; abia răsuflă de înflorituri și de cutii. Pielea măslinie, care-l îmbracă, e nouă și pătată numai în două locuri: la stânga, o adunare de cazul al doilea sgâriată cu nădejde de un creion prea nemilos; mai la dreapta, o Italie (greșit dusă) de drojdia unei cafele vărsate de curând: semn de câștig. De altfel, locul acela, se vede bine — după un rotogol sdravăn — că e închiriat pe vecie ceștei cu...tabiet. Călimara de bronz lucește la mijloc, curată, neatinsă, ca o zestre. Lângă ea, o sticlă de *odicolon* plină cu cerneală, ține 'n vârful gâtului un toc de trestie speriat: un cutremur cât de mic ar puteà să-l prăbușească la fund. Încolo, pe tot pustiul mesei, nimic. Doar la o margine, pe o grămadă înaltă de probe de piei, s'a suit țipând papagalul, a întors capul, și-a țintit un ochiu scormonitor în jos, spre un registru deschis: ar vrea să citească lite-

rele lungi și desbinate, chinuite acolo cu cerneală violetă: „Contulu șevrourilor lu Șfarțŭ".

Mai sveltă pare măsuța de sidef cu picioare aurite ce se'nomolesc adânc în verdele covorului. Îi dă viața muzica: un „ariston" cu cartonul lui ciuruit, prins în clește, stă gata s'o pornească: „Deșteaptă-te, române!"....

Prin geam, printre garoafe, prin rețeaua subțire a perdelelor, din lumina vie a curței bătute de soare, dau năvală spre ochi sclipiri nesigure; cu încetul se deslușesc butoaele pline cu argăseală, care au năpădit ograda ca o armată. In fund, sub șopron, lucește — ca o ghetă nouă de lac — cupeul; alături, o cabrioletă gălbue, cu două roate, făcute pe sbor. Printre spițe, pe o tablă cojită, rezemată de peretele mohorât al șopronului, se poate citì de departe scrisul vechiu și mare al firmei:

LA FIMISTUL

Magazin de pielărie

Toată puterea luminei din curte se rasfrânge înauntru, tocmai la spatele biuroului, pe geamurile unui bufet cu două rafturi: în cel de sus, pahare de vișinată, cești de cafea în forma lalelelor, o lămâe, un borcan cu muștar, o lumânare dela Paște; în rândul de jos, cărți: volume negre, legate ieftin cu hârtie ca pânza. Titlurile sunt scrise de mână pe foițe dreptunghiulare, albe, lipite la încheetură: „Alexandru Machedon, Calendarul pe o sută de ani, Vrăjitoarea, Sugătorii de sânge, Poezii de Rădulescu-Bolgrad, Rămurele de Vidrion și Micșunele de Pox".

In dreptul ferestrei dela stradă, de jos, de unde cad ciucurii perdelelor și se'nbină cu covorul, un cearșaf nou se sue'ncet pe tăblia lustruită a unei mașini de cusut „Singer & Neidlinger" și astupă o parte din castaniul lemnului și negrul fierului; apoi încremenește — ca

sub jug — în oțelul acului înfipt la un colț cu dușmănie. Câteva urme de pete gălbui, pierdute pe tivitură, arată pe unde s'au proptit degetele. Dedesupt, pe grătarul de jos al mașinei, ascuns de cortina cearșafului, un pantof turcesc, țesut în fir, roș ici și colo. Fratele geamăn l'așteaptă cu botul țuguiat, la trei pași, în prag, lângă o floare de salcâm veștejită.

Divanul portocaliu de lână creață, plin de suluri îmbrăcate la fel, abia mai are loc în odae. Soldat bătrân de ani uitați se'ncruntă la cele două scaune de *fantazie* ce-i râd copilărește în față, de sub atlazul lor gingaș, neted și întins. Doi prieteni credincioși îi țin partea: covorașul din perete și pernița... covoraș național cu păunul lui necăjit și orb, țesut în romburi împestrițate; perniță durdulie de catifea, purtând cu blândețe, în cinci locuri, cinci grămăjui de câte cinci gogoși întregi de mătase.

Nu departe, mai spre mijlocul divanului, stăpânește locul o cutie de bonboane, plină cu cioburi mici de sticlă și cu pietricele gogonețe. Lângă ea, un petic de carton vânăt — pe care a 'ncremenit — dus cu cretă, în linii subțiri ca firele de păianjen — bucuria casei: țintarul.

Alături, pe brațul rotund și odihnitor al divanului, a'nviorat locul o pălărie de cucoană. Un iepure de casă — cocoloș de puf cu ochi ca de păstrav — se uită cu jind de jos la verzișoarele mărunte și dese ale pălăriei. Ar sări la ea, dar... tremură ca'n toiul iernii; blana lui moale piere ca umbra sub divan, se tăvălește în praful și păenjenișul de acolo; se oprește tocmai în fund, la întuneric, lângă perete, își ridică urechile și le țintește ca pe două arătătoare, — îngrijat — spre ușa salonului, unde a auzit vorbă.

I. A. BASSARABESCU.

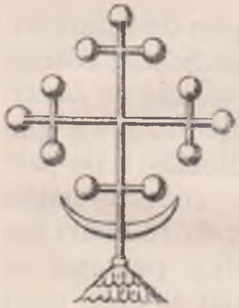

Fig. 1.

SEMNUL CRUCEI

Fig. 2.

I

Să fie oare întemeiată părerea, că în vârful turlelor bisericelor româneşti se află semnul crucei alături de al semilunei musulmane? Căci astfel e interpretat ornamentul ce, în multe cazuri încă, însoţeşte crucile de pe bisericele noastre. Crucea cu semiluna ca bază ar simboliză învingerea creştinătăţii împotriva păgânismului. Explicarea e prea măgulitoare pentru a nu fi fost admisă, fără control şi fără rezervă. Din gura poporului a trecut şi la cărturari. O găsim chiar în lucrarea preotului bucovinean D. Dan, publicată de Academia română (1). Vorbind de una din crucile dela mânăstirea Putna, Sf. Sa confirmă că „este provăzută cu o semilună cu coarnele ridicate în sus". Figura 1 redă copia acelei cruci, după publicaţia menţionată, iar în Fig. 2 este reprodusă crucea mânăstirei Mihaiu-Vodă din Bucureşti. La amândouă se vede într'adevăr ca bază un ornament, ce poate fi luat drept semilună.

(1) Mânăstirea şi comuna Putna de D. Dan, membru corespondent al Academiei române. 1 vol. 8°, 261 p. Bucureşti, 1905. Vezi pag. 6.

Acelaş semn se regăseşte la foarte multe biserici din capitală, precum şi în ţara întreagă. El merită deci o cercetare mai de aproape. Căci, dacă se dovedeşte că este semiluna turcească, ea trebue să aibă și o explicare oarecare. Dacă din contră, interpretarea e greșită, se impune definitiva ei înlăturare.

Din punct de vedere istoric, prezenţa semilunei nu pare întemeiată. E bine stabilit din contră, că Turcii nu au avut nici odată și nici într'un fel amestec în cultul și credința noastră. S'au obligat chiar să nu ridice giamii pe pământul românesc. In pornirile războinice și cuceririle lor n'au fost de loc preocupaţi de ideia propagandei religioase. Toleranţi din fire pentru ori ce altă credință, ei nu ne-au impus umilire pe această temă. In ţara lor au transformat potrivit trebuinţelor cultului lor templele creştine în giamii, dar în felul nostru de a clădì sau de a orna bisericele nu s'au amestecat.

De aceiaşi libertate a cultului s'au bucurat toate popoarele tributare lor. Un singur caz îmi este cunoscut în care Turcii au impus semiluna unui templu creștin, fără ca acesta să fi schimbat destinația lui. In vârful turnului catedralei sfântului Ștefan din Viena a strălucit într'adevăr cândva semiluna turcească. In condițiuni însă cu totul excepționale. Viena era împresurată de armatele turceşti şi ale aliaţilor. Sultanul Soleiman plănuise bombardarea catedralei. Sfetnicii însă îi arătară avantagiul de a păstrà o asemenea „nobilă piramidă" în cetatea în care se pregătea să intre ca cuceritor. Sultanul consimţì să cruțe turnul; cu condiție însă ca în vârf să se pue insignele turcești, adică semiluna cu stea. Vienezii primiră această umilire trecătoare, mulțumită căreia se salvă turnul.

Relatarea faptului precum şi reproducerea catedralei sf. Ștefan, cu semiluna în vârful turnului, se găsește în relația călătorului Edward Brown [1], publicată doi ani numai în

---

[1] A brief account of some travels in divers parts of Europe, by Edward Brown; 1 vol. 4°, 222 pp. London, 1685. Vezi p. 136 și următoarele.

urma împresurărei Vienei. Desenul detaliat al crucei cu semilună şi stea, ce găsim la pagina 54 a cărţii, clarifică deosebirea ce există între crucile dela bisericile noastre cu ornamentarea lor particulară şi combinaţia intenţionată a simbolului creştin cu insignele musulmane. Pe când la noi ornamentul, în formă de semicerc deschis, este la baza crucei; semiluna, în desenul menţionat, e prinsă de o stea în vârful crucei. Semiluna are în totdeauna de altfel colţurile îndreptate spre stânga, pe când ornamentul nostru e cu colţurile semicercului în sus.

Aceste deosebiri fundamentale în reprezentarea şi aşezarea insignelor precum şi argumentele istorice indicate, îndreptăţesc, cred, înlăturarea interpretării greşite asupra crucilor noastre. Ar fi fost prea de tot straniu ca numai prin această particularitate a bisericilor să se fi perpetuat înfrângerea semilunei, când tocmai din punct de vedere religios ea ne a apăsat mai puţin.

Cum se explică atunci acel semn particular?

Origina lui e în tot cazul mult mai veche decât contactul nostru cu Turcii. Il regăsim din primii secoli ai creştinităţii şi sub o formă bine definită care nu permite controverse.

Crucea apare în cele mai vechi monumente având la bază un ornament, în formă de vreji sau frunze cu vârfurile aduse în sus.

Fig. 3.

Un foarte preţios document datând din primele timpuri ale creştinismului, este capitelul descoperit la Adamklissi şi pe care-l redă acì fig. 3 după o fotografie a mea făcută pe când sculptura erà părăsită pe câmp, în afară chiar de raza săpăturilor cetăţei. Acì se vede clar cum

baza crucei se prelungeşte în voluta acantului ornamental. Sub această formă regăsim crucea nu numai la capitelurile coloanelor, în legătură cu floarea de acant, ci în toate monumentele bizantine.

Fig. 4.

Figura 4, reproducerea sigiliului Mitropolitului Ilie al Laodiceei, din secolul al X-lea, ne dă tipul unei „croix recroisetée *au pied orné de deux rameaux de feuillage* élevés sur degrés". [1] Şi mai clar se văd ramurile în ornamentele manuscriselor bizantine; după cum arată fig. No. 5 a unui ms. din sec. X-lea. Foarte numeroase asemenea cruci se întâlnesc şi în sculpturile dela Sfântul Munte; ca tip poate servi crucea de pe fântâna de marmură a lavrei sf. Atanasie, datând de pe la sfârşitul secolului al X-lea.

Fig. 5.

Şi occidentul — mai puţin important ca înrudire în această chestiune specială — oferă foarte numeroase exemple de cruci cu asemenea ornamente florale la bază, ajunse la o mare desvoltare mai ales în arta gotică. In arta bizantina în special însă ornamentul capătă cu timpul formele cele mai variate. Ramurile primitive se desvălue în mănuchi de flori sau se stilizează, se reduc uneori până a pierde chiar le-

(1) G. Schlumberger, Mélanges d'archéologie byzantine. I-re serie 1 vol. 8°. Paris, 1895. Vezi pag. 257.

gătura vădită cu originalul. Un frumos exemplu — deşi mai îndepărtat de noi—al dependenţei strânse ce se stabileşte între ornamentaţia generală a crucei şi frunzele dela bază ne oferă sculpturile din S. Maria degli Angeli din Roma (fig. 6), anterioare secolului al X-lea.

Fig. 6.

Crucile cu această ornamentaţie nu se găsesc însă numai pe monede, manuscrise, picturi sau sculpturi. Ele s'au aşezat în toate timpurile şi în vârful clopotniţelor, în tocmai ca şi la noi, azi. O dovadă, între multe altele, ne oferă fig. 7 reprezintând turla bisericei Sfinţilor Apostoli din Salonic, datând din sec. XII-lea. Asemănarea între această cruce şi cele din ţară e izbitoare. Cât de mult însă poate să varieze ornamentul iniţial, diferenţindu-se într'atât încât să se confunde cu semiluna, vedem la crucile bisericelor din împrejurimea Moscovei, dintre cari fig. 8 oferă un exemplu din sec. XVII-lea. Desigur că această semilună nu poate fi atribuită influenţei sau supremaţiei turceşti, care niciodată nu s'a întins până în inima imperiului rusesc.

Fig. 7.

Să nu ne surprindă dar neasemănarea crucilor clopotniţelor noastre, bogate în forme, prea încărcate uneori, adesea însă frumoase. Ele sunt strâns legate de tradiţia bizantină; iar formele ciudate de azi sunt opera nesocotirei meşterilor noştri. Căci o formă proprie ţărei şi bisericei române în special nu există. Foarte răspândită este, de pildă, şi varianta crucei cu mai multe braţe şi susţinută de lanţuri, împrumutată dela Slavi.

Cu totul neîntemeiată este dar pretenţiunea de a ni se făurì un tip care „să se generalizeze mai mult şi să devie *crucea naţională românească*“ (¹). Cu atât mai mult cu cât

(¹) Dr. Elie Miron Christea, ieromonah: Iconografia şi întocmirile din internul bisericii răsăritene; 1 vol. 8°. 297 pp., Sibiu, 1905. Vezi pag. 229 şi următoarele Capitolul: Crucea Românească.

chiar elementele din care vrea să o compue Părintele Christea nu au un caracter specific. Deosebirea făcută de Sf. Sa între *„crucea latină“* cu braţul de jos mai lung şi *crucea grecească* cu braţe egale“, este o legendă, de care azi nu se mai ţine seamă în lumea ştiinţifică. Ilustraţiile de sub No. 4—8, ne dovedesc, între altele, că din timpii cei mai vechi era curentă în biserica grecească aşa zisă crucea latină. Părintele Christea aşează crucea latină „indicând originea noastră romană“ peste cea grecească, „precum grecească-orientală este şi religiunea şi ritul neamului român“, pentru ca să obţie crucea românească. Braţele acesteia se termină în trilobi; căci adaogă Sf. Sa „figurile de trifoi sunt de asemeni foarte potrivite în ea, ca simbol al câmpurilor, agriculturei, ocupaţiunea de căpetenie şi predilectă a Românului“ (!)

Fig. 8.

Faţă de marea varietate a crucilor noastre, nu pot fi de părerea Sf. Sale că aceasta este „cea mai iubită formă de cruce la Români“. In tot cazul îi lipseşte atât avantagiul unei tradiţii vechi şi neîntrerupte, cât şi meritul originalităţii: aceeaşi formă o întâlnim şi la Greci şi la Ruşi, din vremurile cele mai vechi şi până azi. E regretabil de sigur ca Păr. Christea să fi „călătorit prin toate ţinuturile locuite de Români“ fără să fi observat alte forme mai vechi şi mai frumoase.

Să ne bucurăm dar de marea bogăţie a formelor ce posedăm şi să nu căutăm să turnăm toate crucile într'acelaş calapod naţional, fie el ori cât de savant combinat. Variatio delectat...

Mai cu seamă că nu e simbol creştin care să se fi prezentat sub înfăţişări mai deosebite ca crucea. Unealtă de tor-

tură pe care a fost răstignit Mântuitorul, rămâne pentru toţi creştinii simbol al Dumnezeirii; semnul simbolului însă variază. Căci nu de creştinî a fost născocite forma crucei sau instrumentul de tortură. Chiar şi legenda de aur ne spune că din natură a fost împrumutat semnul crucei; îl găsim în punctele cardinale, în păsările sburând cu aripele întinse, omul înotând, etc. Iar crucea Mântuitorului, după aceeaşi legendă a fost făcută din pomul sădit pe mormântul lui Adam, din aceeaşi tulpină din care şi-a croit şi Moise toiagul său. Din „lemnul sfânt" al crucei Mântuitoruluī se mai găsesc şi azi, pare-se, mici bucăţele pentru credinciosii prea creduli.

Eşind din domeniul legendelor, e dovedit că semnul crucei se găseşte din primele timpuri ale creştinismului, la început însă mai cu seamă sub forma monogramatică. Intrebuinţarea ei devine liberă şi se generalizează în epoca Impăratului Constantin. Soţia sa, Elena, aduce cu mare pompă dela Ierusalim, în 326, jumătate din crucea pe care fusese restignit Mântuitorul. Evenimentul e sărbătorit încă şi azi în ziua crucei (14 Sept., iar la catolici 3 Maiu).

Una din formele cele mai vechi ale crucei creştine, *crux gammata*, (în capul coloanei alăturate) se găsesce şi pe monumente păgâne din Asia şi Europa, cu mult anterioare creştinismului. O vedem pe teracote din epoca myceniană, iar cele două variante următoare pe vase greceşti din Thera şi pe o fibulă de bronz din Beoţia. La Budişti e cunoscută sub numele de *svastika*, iar la Anglosaxoni *fylfot* sau filot, va să zică cu mai multe picioare (viele Füsse). De aci şi părerea că acest semn n'ar fi decât schematisarea sau traducerea geometrică a caracatiţei, ce într'adevăr

se întâlneşte foarte des în arta primitivă, şi mai ales la Mycene. Svastika ar fi simbolizat ideea fecondităţii, a prosperităţii în lumea antică. Pe monumentele creştine sub acelaş semn păgân se ascundeà simbolul dumnezeirii celei noui. O altă formă anterioară erei noastre e crucea cu belciug, cheia Nilului sau simbolul vieţii viitoare la Egipteni.

Crux capitata sau immissa (a cincea din coloană) şi următoarea *crux commissa* sau a lui Antoniu se întrebuinţa de Romani pentru răstigniri. Variante ale acestora sunt crucea în formă de X a *Sfântului Andrei* şi cea în formă de Y a *Sfântului Petru*, care pare că a fost răstignit cu capul în jos. Urmează *crux bipartita* a cardinalilor, şi cea *papală* cu trei traverse. *Crucea rusească* păstrează o mică traversă jos, care ar reprezintà scândura pe care s'ar fi sprijinit picioarele Mântuitorului. Crucea în *formă de ancoră* şi cele combinate cu *monograma lui Hristos* se întâlnesc mai ales în catacombe şi sunt cunoscute sub denumirea de *cruces dissimulatae*. Incheiu această prescurtată enumerare prin forma nouă şi elegantă în proporţiuni născută pe pământ românesc: e *crucea Domniţei Maria*. Această prea frumoasă cruce este într'altele şi simbolul „Tinerimii artistice“; ea a îmbogăţit cu multe motive noui arta decorativă românească.

La seria de tipuri clasice Românul mai adaugă o nesfârşită varietate de forme noui, unele cu totul originale şi frumoase. Poporul nostru, credincios şi superstiţios totdeodată, atribue crucei o însemnătate deosebită, dându-i o întrebuinţare foarte largă. Dovadă accepţiunile numeroase şi variate ce are cuvântul în vorbirea proprie şi mai cu seamă în cea figurată (¹). Aceste din urmă sunt fără corespondente în alte limbi. Tot atât de numeroase sunt şi întrebuinţările semnului

---

(¹) Cruce = viaţă, suflet, în poezia populară; † ajută, † de aur în casă; Ucigă-l †; frate de †; surori de cruce; soarele-n cruci; cu † în sân; † de voinic; a pune † cuiva sau la ceva; a se pune †. Vezi Dame: Dict. roumain-français.

simbolului creştin. La tot pasul şi în orice împrejurare românul face semnul crucii.

Reprezentările plastice se întâlnesc de asemenea foarte des. Faţă de numărul lor prea mare se pot împărţi, fie după materialul în care sunt executate (lemn, piatră, fier sau metale preţioase), fie după locul ce ocupă: cruci de biserică, de drum, de morminte, de fântâni sau de purtat. Şi din categoria celor de lemn voiu da deocamdată câteva probe numai din crucile aşezate la răspântii sau la drum, aşà zisele *troiţe*. Li s'a dat această numire de origină slavonească sau pentrucă pe unele din ele e pictată Sf. Treime, sau, ceea ce e mai probabil, pentrucă mai toate au trei braţe cel puţin.

Fig. 9.
Troiţă din Gorj

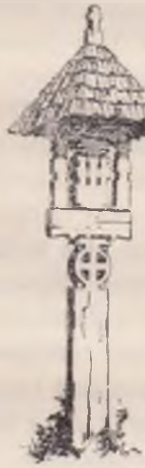

Fig. 10.
Troiţă din Vâlcea.

Troiţele, prin varietatea formelor lor ingenioase cât şi prin marele lor număr, constitue una din manifestările cele mai interesante ale artei populare din ţară. De aceea am căutat să le dau atenţiunea cuvenită în Muzeul de artă naţională şi etnografie, ce se va deschide acum.

Procurarea troiţelor nu e însă totdeauna uşoară. Căci sunt puse în amintirea unei persoane, a unui eveniment şi cu greu consimt proprietarii să le înstrăineze. Mai ales că de cele mai multe ori se leagă şi o superstiţie de aceste cruci. Ele se pun acolo unde s'a făcut o arătare cuiva, adecă unde a văzut noaptea pe Ucigă-l toaca, în chip de câine, pisică, epure etc. Ridicându-se o cruce, nu se mai arată necuratul. Altele sunt puse în scop de binefacere sau întru pomenirea neamului.

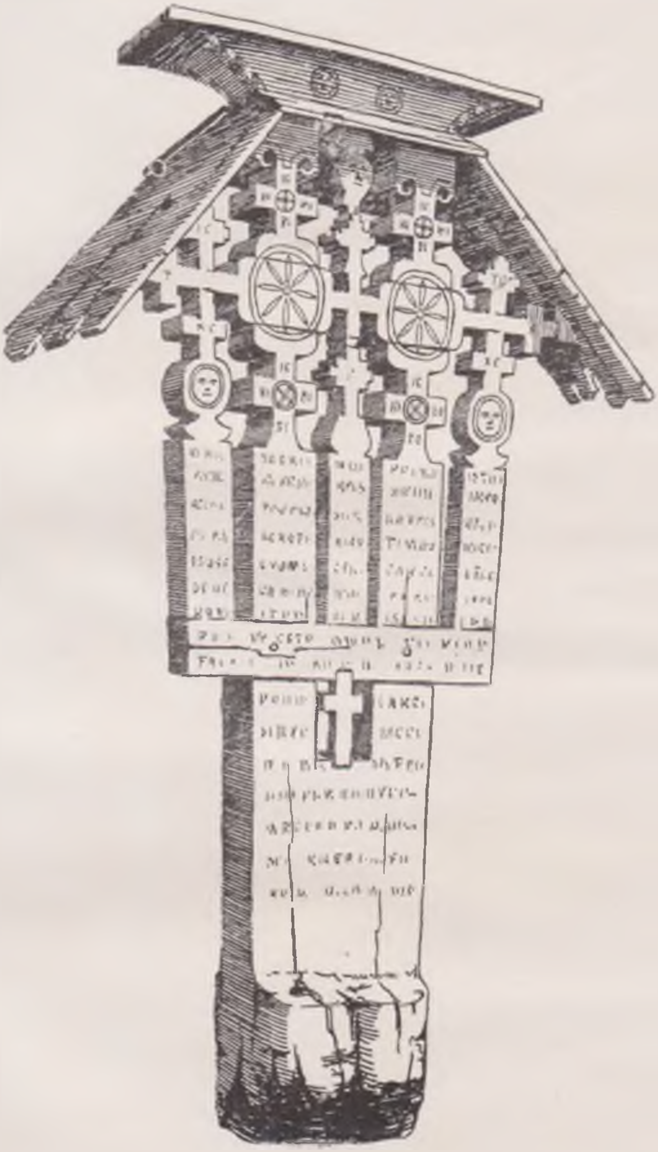

Fig. 11. Troiță din Prahova. — Muzeul de artă națională.

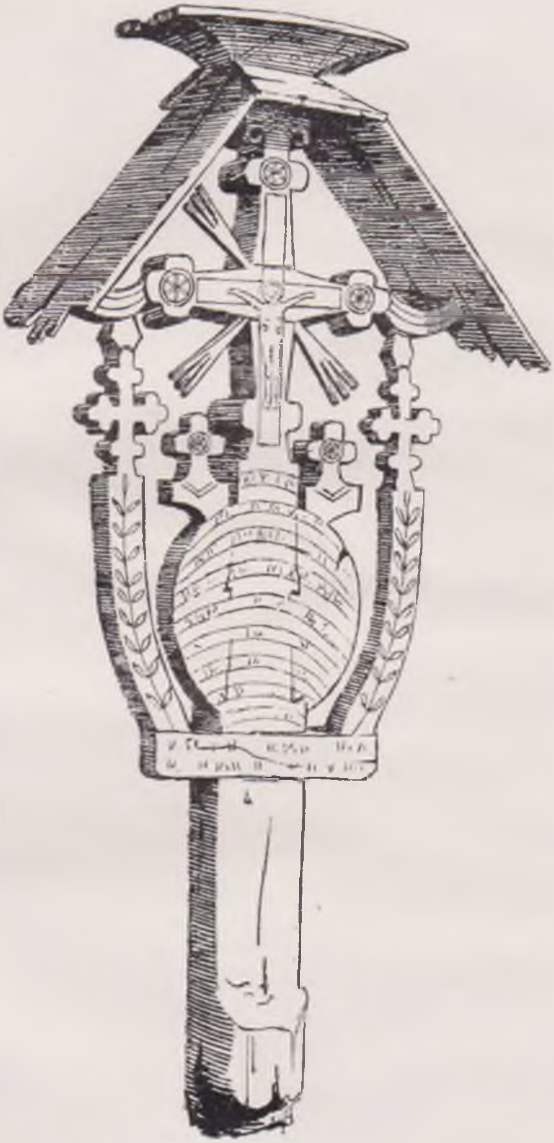

Fig. 12. Troiţă din Prahova. — Muzeul de artă naţională.

Fig. 13. Troiță din Argeș.

Fig. 14. Cruce din Prahova.

Troiţele de lemn nu ating o vârstă mai mare de 30—40 ani. din cauza materialului ce putrezeşte curând. Vechi, de câteva secole uneori, sunt, după cum vom vedea, crucile de piatră, sau acele de lemn, cari serveau în biserici. Troiţele, deşi relativ recente, reproduc însă izvoade vechi, cari se transmiteau din generaţie în generaţie, din meşter în meşter. Azi, atât din cauza scumpirii lemnului, cât şi din cauza slăbirii tradiţiunii, nu se mai ridică cruci monumentale ca odinioară. Unele au peste trei metri înălţime şi 2 metri lăţime. Formele variază şi se complică potrivit ingeniozităţii meşterului. Nu există prescripţii cari să îngrădească libertatea de invenţiune a fiecăruia. Sunt construcţii în cari predomină linia dreaptă; altele sunt după principiul concentric, altele iarăşi combinate. In locul descrierilor, cari în ori ce caz n'ar da imagina exactă, mă mulţumesc cu alăturatele reproduceri, cari nu constitue decât o infimă parte a tipurilor ce am adunat.

Se găsesc foarte răspândite în Oltenia, Muntenia de munte şi de şes: mai ales Argeşul şi Prahova au foarte multe (în Buzău şi Muscel predomină piatra); în Moldova din potrivă ele dispar.

Nu ne vin însă, cum s'ar putea crede, din Ardeal; acolo sunt reduse la un singur stâlp, crestat la vârf în formă de cruce care uneori greu se deosebeşte de un simplu ornament. Firul tradiţiei trebue căutat la Slavii din Serbia. Tipul din ţară e însă cu totul naţionalizat.

Troiţele noastre ţin locul capelelor din ţările occidentale. Ca şi acestea au servit ca loc de închinare credincioşilor în vremuri grele, când nu se puteau ridica biserici multe, fie ele şi de lemn. Crucile noastre sunt însă mult mai complicate ca construcţie şi mai simpatice decât crucifixele catolice. Şi ale noastre au picturi, ale căror contururi sunt gravate. Se reprezintă Christos restignit sau chiar mai mulţi sfinţi şi sfinte. O troiţă foarte bogată în picturi e aşà zisa cruce a lui Bobocel, pe drumul dintre Curtea-de-Argeş şi Costeşti. Cele mai multe au cel puţin inscripţii.

Troiţa de sub figura 11, azi în Muzeul de artă naţională, a fost pusă la drumul ce merge spre Ariceşti, în plaiul Teleajen, Prahova, în scop de binefacere. E lucrată de meşterul Stanciu Burduşel, din comuna Predealu. Are 3 metri înălţime şi 2 în lăţime. Tulpina lată de 60 cm. se continuă prin două braţe până în creştetul crucii. Pe întreaga suprafaţă a troiţei semnul crucei se repetă de 16 ori. Braţul mijlociu e cioplit la vârf în chip de om. Inscripţia ce se continuă pe 17 rânduri începe astfel: Cu mila şi ajutorul lui Dumnezeu s'au ridicat această sfântă cruce... Urmează apoi pomelnicul, în care revin mai des numele de: Păuna, Stanca, Dragomira, Voica, Despa; Vasile, Mitru, Ion, Matei, Voicu, Constandin, „şi cu întreg neamul lor".

Intre nume se află şi data: 1878.

Din culorile prea vii la început, dar spălate de ploaie şi arse de soare, n'au rămas decât urme slabe. Infăţişarea totală e din această cauză foarte plăcută.

Troiţa Nr. 12, azi în muzeu, e lucrată în 1879 de Vasile, fiul meşterului Stanciu Burduşel. Acelaş meşter face cu cheltuiala lui Ion Jumara o altă cruce pe care acesta a ridicat-o în comuna Drajna de jos, în amintirea fiului său mort în răsboiul din 1877. Şi aceasta se află azi în Muzeu. Deşi de acelaş autor, tipurile sunt cu totul altele, atât ca construcţie cât şi ca ornamentare. Urme de verde, roşu, galben şi albastru sunt pe acest din urmă exemplar mai bine conservate.

Monumentale sunt troiţele de felul celei din Tigveni, Argeş (fig. 13), care se regăseşte des şi în Oltenia. Impunătoare prin simplicitatea şi proporţiile svelte e cea dela Ogretin, Prahova, fig. 14, croită dintr'un singur trunchiu, deşi atinge aproape 4 metri.

Cele mai multe troiţe se prăbuşesc, măcinate fiind la talpă.

Şi astfel se duce unul din elementele cele mai pitoreşti ale dealurilor şi câmpiei noastre.

Din fericire însă ele nu sunt singura formă a întrupării simbolului creştin pe pământul românesc. Despre celelalte feluri de cruci, şi ele foarte variate, interesante şi plăcute, va fi vorba altă dată.

AL. TZIGARA-SAMURCAŞ.

Fig. 15. Troiţă din Vâlcea.

RONDELE

I

Sub ceriul din țara străbună
Cu mine, o dorule, zbori!
Prin lanuri de grâu, unde flor
Cu fluturi sglobii se 'mpreună

Acolo, o doină sub lună
Mi-o cântă voinicii păstori,
Sub ceriul din țara străbună
Cu mine, o dorule, zbori.

Acolo 'n pădure răsună
Cântarea de pasări din zori,
Și 'n stoluri pribegii cucori
Din lumea de ghiață s'adună
Sub ceriul din țara străbună.

II

Păstorii la munte plecară
In sunetul doinelor lin
Cu turme ce 'n șiruri se țin,
Și calea le pare ușoară.

Ei nu știu de-o viață amară,
Ce e o durere, un chin...
Păstorii la munte plecară
In sunetul doinelor lin.

Și 'n nopțile calde de vară
Mă chiamă păstorii să vin
Sub ceriul din Pindul senin,
In dulcea și vechia lor țară...
Păstorii la munte plecară.

A. A. NAUM.

MAMĂ

DRAMĂ IN 4 ACTE

DE

ION G. MICLESCU

ACTUL III

SCENA I

La ministrul italian.—Un salonaş cu fereastră foarte mare in fund şi prin care se vede grădina unde are loc serbarea. — In salonaş se văd aşezate mese în simulacru de prăvălie şi pe cari sunt pânzeturi destinate vânzării. Doamne şi domni trec, intră, ies.

CONTELE PITTI *intră dând braţul Elisei,*

ZOE *doctorului Stanciu*

PITTI *(către Elisa)*

Nu ştiu cum să vă mai mulţumesc pentru aşa multă graţiozitate, d-nă. Primirea ce mi-aţi făcut-o alaltăseară în frumoasa vilă a Salcâmilor, ştiţi? nu o voi mai uita niciodată. Şi bunăvoinţa d-voastră de astăzi întrece încă pe cea de deunăzi, venind să ne ajutaţi la vânzarea noastră de binefacere în folosul nenorocitelor jertfe ale cutremurului din Calabria.

ELIZA

Ce facem pentru Italia par'că facem pentru România. Fiica surâde de departe mamei sale întristate.

PITTI

O mamă care și-a cam părăsit pruncul, îndată ce nu i-a venit la îndemână să-l îngrijească. Atât mai frumos din partea pruncului, crescut om, că rămâne credincios legăturii sângelui.

ZOE *(către Stanciu)*

Dacă e diplomat, cum să nu vorbească de funie cu spânzuratul..... *(Tare)* Legătura sângelui nu e floare la ureche ca s'o pui ori s'o scoți când vrei..... E nod vecinic, sfânt și silnic..... Și chiar dacă mama ar mai uita sângele, ce dânsa a dat din vinele ei, el, copilul, care a primit sângele. nu are voe să uite. Dăruitorului i se iartă să nu mai știe de dar, dăruitului nu.

PITTI

Eh? Eh? Dăruitorul? Dăruitul? Dar oare viața ce părinții o dau copilului să fie așa..... un dar? o binefacere? atuncea, da, ați avea dreptate, doamnă. Mă tem însă că viața e o muncă ce se pune ființei omenești, și atuncea mama are datoria să netezească calea dinaintea sărmanului pe care l-a pus pe drumuri

ZOE *(către Stanciu)*

Nu se lasă, și pace. Dă cu oiștea în gard, parcă e Irimia însuși. Sar să-l mai scot de acolo, că altfel strică tot. *(Tare)*. Și așa, Excelență, aici ne este prăvălia pânzeturelor?

PITTI

Da, doamnă, aici. În grădină era cam rece. Aici are să fie cam strâmt. Dar a trebuit să lăsăm dănțuitorilor sala cea mare

ELIZA

Dar e destul de mare salonașul acesta..... Și acolo, pe mese, e marfa ce avem s'o desfacem?

ZOE

Eu vând ștergare și fuste..... D-ta, Elizo, cămăși și năframe.

ELIZA *(privind obiectele de pe mese)*

Ce frumos sunt lucrate!

PITTI *(întrebând)*

De țărancele române?

ZOE

Numai de țărance. Ne-am pus câteva doamne să le arătăm cum să coase, și poftim! după câteva încercări, la ce perfecțiune au ajuns. Nu. Uite, Eliza, numai această altiță!!??

ELIZA *(luând o altiță în mână)*

Minunată! *(Eliza și Zoe se pun în dosul meselor tejghelei. Stanciu, dincoace de mese, se ține de ele. Musafirii vin, strâng mâna ministrului, cumpără la Eliza și la Zoe, apoi pleacă. Pitti în tot timpul face onorurile casei sale).*

SCENA II

ARBORE, LASCARIS, UN DOMN FOARTE DECORAT. ACEEAȘI.

ARBORE *(salutând pe Pitti)*

D-le ministru, am onoarea să vă salut.

PITTI *(strângându-i mâna)*

Bine ați venit, d-le Arbore *(Către Lascaris)*..... Și d-voastră, d-le Lascaris.

DOMNUL FOARTE DECORAT

Excelență..... v-am adus și eu micul meu obol. Majestatea Sa Regina mi-a zis eri că obolurile mici fac lucrurile mari.

ZOE *(către Stanciu)*

A început cu Majestățile.....

PITTI

Vă rămân recunoscător..... D-voastră dealtmintrele ziceți oboluri mici la dăriile cele mai însemnate. Vă cunosc bine.

DOMNUL FOARTE DECORAT

Le zic mici, pentru că mă gândesc la ce aș fi vrut să dau..... Majestatea sa Regele îmi spunea astăzi dimineață că nu e om cel ce se mulțumește cu ce poate și nu oftează după ce dorește.

ZOE *(lui Lascari)*

Nu sfârșește cu Majestățile până diseară.

LASCARIS *(Zoei)*

Când strănută, el nu face ca noi: „haptiși!". El face: „Majestatea Sa!".

ZOE *(către Stanciu)*

Vezi, d-le Stanciu! Ești doctor, nu se vindecă acest guturaiu?

STANCIU

Se vindecă..... afară. Am să-l iau prin grădină să nu ne strănute aici *(Merge spre domnul foarte decorat)*.

Ați venit pe gios tocmai dela Azuga până aici, d-le??...

DOMNUL FOARTE DECORAT

Cum pe jos? Am zăcut toată vara..... un buboiu, un mișel de buboiu. Abia mă țin pe picioare.

STANCIU *(face semn Zoei că nu e chip să-l ia afară)*

Dar atuncea ședeți. Iată un jeț, lângă masa doamnelor.

DOMNUL FOARTE DECORAT

Nu pot nici să şed, asta e rău.

STANCIU

Ah! ....! buboiul??

DOMNUL FOARTE DECORAT

Nu. Buboiul era la braţ.

STANCIU

Dar atuncea?

DOMNUL FOARTE DECORAT

O decoraţie!!... Le-am pus toate astăzi... şi fiind cam multe, este una care ajunge aşa de rău că nu mă pot aşezà pe scaun...

STANCIU

Dar în grădină puteţi merge? o raită pe acolo împreună?

DOMNUL FOARTE DECORAT

Dar cum nu? *(După ce merge să vorbească cu Zoe, ese împreună cu Stanciu)*

SCENA III

ZOE, ELIZA, PITTI, DOAMNA ALECU, GOLEA, ELENA.

PITTI *(a primit cu deosebite manifestari de curtenie pe Doamna Golea şi se întreţine cu dânsa).*

ELIZA *(către Zoe)*

Cine e doamna aceasta, Zoe? Eu nu mai cunosc lumea voastră de aici.

ZOE

Apoi bine, nici pe femeea lui Alecu Golea, ministrul trebilor străine, nu o cunoşti?

ELIZA.

Da. Bine zici. Ce uitucă mai sunt. E cu fiica ei?

ZOE

Cu fiica ei. Numai, ştii ceva, Elizo? Tu să nu mai stai aci. Ele sunt prietene bune cu Iorgu şi e mai bine să nu te vadă aici. Sunt în stare, dacă te vor vedea, să prevestească pe Iorgu... şi atuncea mi s'a dus de a dura toată strategia.

ELIZA

Dar unde vrei să mă duc?

ZOE

In odaia de alăturea, reservată pentru odihna doamnelor vânzătoare. *(Zoe şi Eliza merg în odaia din dreapta).*

SCENA IV

PITTI, DOAMNA GOLEA, ELENA, *mosafiri*

PITTI

Dar soţul d-voastră, nu ne va visita?

DOAMNA GOLEA

Cum nu! Vine îndată şi dânsul. L'am lăsat acasă în conferinţă cu d. Tolpan, ministrul nostru la Haga. Este şi fiica d-lui Tolpan cu ei, şi nu-i va lăsă să zăboviască.

PITTI

Ce încântătoare e fiica d-lui Tolpan!

ILEANA

Aşa e, conte? Ce bine îmi pare că aveţi aceeaşi părere ca şi mine despre Maria! O aştept cu nerăbdare, să petrecem bine aci în frumoasa d-voastră vilă. *(Doamna Golea trece la masă unde se vând pânzeturi. Cumpără dela Zoe care a venit înapoi).*

SCENA IV

ACEIAŞI, ZOE, LEXAGRARIA VLADIMIRESCU

STANCIU *(care iar a venit lângă Zoe)*

ILEANA *(mamei sale)*

Vezi, mamă, doamna aceasta cu pălăria cât cupola Ateneului *(Lexagraia e primită de Pitti şi vorbeşte afectat cu el).*

ZOE

E doamna Lexagraria Vladimirescu.

STANCIU

Cum aţi zis?....

ZOE

Lexagraria!! Dacă nu mai învăţaţi latineşte în liceele voastre, ce să vă fac?

STANCIU

Ba, dacă aţi zis Lexagraria.... atâta latinească tot pricep..- dar nu'mi venia să cred.

PITTI

Vorbiţi ca o mătuşică bătrână.

MARIA

Aveţi părere rea de fetele tinere. (*Se aude muzica balului în depărtare*).

PITTI (*lui Tolfan*)

Apoi să ducem lăcrămioara la locuri unde se joacă. Au să'mi bănuiască tinerii, dacă o mai opresc aici.

MARIA (*către Pitti*)

Nu încă. Să mă uit dintâiu la lucrurile aceste de pânză şi de borangic cari se văd la mesele de acolo. (*Intră Iorgu Tolfar*). Şi D-ta, tată, să'mi laşi parale ca să pot cumpără şi eu ceva.

IORGU (*îi dă punga lui*)

Iată punga mea. Să mi-o goleşti de tot. Ce am pus într'însa e pentru ca să fie cheltuit aici.

MARIA

Aşa? Bine că ştiu. Ai să vezi de mai rămâne măcar un gologan!

IORGU (*merge spre Zoe*)

Ce mai faci, verişoară?

ZOE

Astăzi, numai pozne. Prăd lumea şi o înşel. Fur bani. Fur copii. E pentru Calabria. Prin urmare... după Italian, şi pistolul!

IORGU

Minunat. Minunat. Cunoşti pe Maria? *(chemând pe Maria)* Mario! Vino să te cunoască vara noastră, Zoe Buhuş *(Zoe sărută pe Maria, o ia cu dânsa, îi arată pânzăturele ce le are de vânzare).*

PITTI *(către Tolpan)*

Nu aţi avea poftă de o ţigară? Aici nu ne dau voe doamnele cari vând, dar puteţi trece în biuroul meu.

IORGU *(Mariei)*

Atuncea te las, Mario.

MARIA

Cum vrei, tată. Unde ne întâlnim iarăşi?

IORGU

In salonul de joc... Ori, mai bine, vino cu mine să vedem unde am să te găsesc. Nu cunosc casa. Să nu fie apoi încurcătură.

MARIA *(către Zoe)*

Mă duc cu tata puţin, şi apoi vin să vă fac alişveriş. *(Maria iese cu Iorgu şi cu Pitti prin fund. După ce s'au dus, Zoe care i-a observat până când au dispărut se duce la uşa odăii în care s'a retras Eliza, şi o chiamă).*

SCENA VI

ELIZA, ZOE *([illegible])*

ZOE

S'au dus toţi şi Maria mi-a spus că vine îndată să cumpere dela noi. De acum, să staî aici.

ELIZA

De-abià mă ţin picioarele!.... Zoe, poate nu e bine ce facem.

ZOE

Ba, e foarte bine. Ai să vezi pe Maria, şi nu e bine?

ELIZA

Am s'o văd? Am s'o văd?

ZOE

Negreşit că ai s'o vezi. Cum ţi-a fost dorinţa. Cum îţi este dreptul. De acum, ce va fi va fi, dar peste câteva clipe ai să ai pe Măria lângă tine.

ELIZA *(slabă)*

Lângă mine?? Ah! Dumnezeule! ţine-mă şi aceste clipe măcar în viaţă, căci dacă mă laşi... mă tem că nu am să pot ajunge până la ele... *(vede pe Maria că vine)* Iat-o!

SCENA VI

ACEIAŞI, MARIA, *(merge drept la Zoe care s'a dus spre fund ca să aibă Eliza timpul să-şi vină în fire, şi-i arată lucrurile de vânzare.*

ELIZA *(în jilţul ei, tot privind la Maria)*

.... Seamănă cu Iorgu,—ba, mai mult cu mine. Mai ales cu mine! Aşà eram la vârsta ei, când m'a luat Iorgu. Dumnezeu a pus pe faţa ei câteva din semnele tatălui, dar toate semnele mamei. Numai Iorgu nu le vede. Priviţi-o, ochilor, că mult aţi plâns şi n'aţi putut-o privì!... cine ştie cât veţi mai plânge până veţi avea iar această bucurie? Ba nu! Nu! Oprirea sălbatică nu are să mai fie! Mai mult

nu poate dăinui! Nu voi îngădui! Acum mai ales că am văzut-o, acum că m'am răsfățat în mângâierea aceasta, nu mi-o poate lua! *(Zoe lasă pe Maria și se uită la niște pangetum și vine la Elisa să vadă dacă s'a mai întremat).*

ZOE

Ce faci, Zoe? Dacă era vorba să leșini, să te bocești, și să nu fii bună de nici o treabă, trebuia să'mi spui dela început și nu mă apucam de nimic.

ELIZA

Iartă-mă. Ai dreptate. Dar, ce vrei? Lacrămile nu întreabă când isvorăsc și când ne îneacă. Iți mulțumesc pentru tot ce ai făcut pentru mine. Mi-ai arătat pe Maria. Mi-ai dat raiul, ... fie pentru o clipă numai!

ZOE

Nu ai ajuns încă la raiu. Mai este până acolo o limbă de pădure. Vino cu mine, să te trec până în capăt.

ELIZA

Ce spui? Dar ce ai să faci mai mult?

ZOE

Am să fac. Doar n'am să vă las în aceiași odae, mama cu fiica, și să nu schimbați două vorbe!

ELIZA

Zoe, dar cum vrei? Dar, pe urmă, Iorgu?

ZOE

Iorgu! Iorgu! la diplomație, Iorgu s'a deprins cu faptele îndeplinite!

ELIZA

Să nu-şi ocărască apoi copila! Eu, să-i fi atras vro supărare!

ZOE

Dar cum are să-şi ocărească fata? Ce vină va avea fata dacă, pe neaşteptate, am pus-o eu în faţa mamei sale? Doar n'am să o întreb de mai 'nainte!

ELIZA

Zoe, mă tem.....

ZOE

Apoi negreşit, dacă ai să mai stai pe gânduri toată ziua, n'am să pot face nimic. Dar să nu te jeluești pe urmă, dacă nu ai vrut tu să-ţi săruţi copila.

ELISA

N'am vrut eu... să-mi sărut copila! Ba vreau! vreau! Nici n'aş putea să mai plec de aici, ori să o las să plece ea având piatra aceasta pe suflet, că ea nici nu mă ştie măcar.

ZOE

Atuncea, stai la naframele tale şi eu ţi-o aduc. *(Se duce înapoi la Maria şi pe când Elisa îşi iea locul ca vânzătoare dinaintea mesei cu naframele. Zoe încet, încet atrage pe Maria spre acea masă).*

MARIA *(Zoei)*

Mai am încă o sută de lei; mai l-am dat gata pe tata. Ce să mai cumpăr? Un port ţărănesc, întreg mi-am cumpărat până acum.

ZOE

Nu ai încă naframe..... Iată naframele sunt dincoace...

(o aduce dinaintea Elizei) Eliso! Ți-au mai rămas năframe, ori le-ai desfăcut toate? *(Eliza se uită cu drag la Maria. Nu poate vorbi de emoțiune. Intinde numai năframele Zoei care îi vede emoțiunea și îi face semn să se mai stăpânească).*

MARIA

Au mai rămas numai două. Și așa de frumoase amândouă că, zău! nu știu pe care s'o aleg. A cumpără așa frumusețe de naframe nu se mai cheamă binefacere. Eu am să mă spovăduesc pentru această cumpărătură ca pentru o urâtă lăcomie cu care am păcătuit.

ZOE

Te vei mărturisì, Mario, dar nu te vei căi.

MARIA *(către Zoe)*

Și cât am să plătesc pentru amândouă bucățile... Le iau pe amândouă, pentru că nu mă îndur se aleg și să las una.

ZOE

Cât ai să plătești? Să 'ntrebăm pe negustoreasa..... Să te prezint, Mario, prietenei mele celei mai scumpe *(către Elisa)* Iți presint pe Domnișoara Maria Tolpan, Eliso! *(Elisa dă mâna Mariei care o întinde și ea. Elisa nu mai lasă mâna Mariei).*

MARIA *(Elisei)*

Aș dorì să știu ce am să dau săracilor Calabrezi, ca să am voe de a luà aceste năframe, Doamnă.

ELIZA *(din cauza emoțiunei își face un pretext de plecare)*

Să mai văd izvodul prețurilor..... ca să știu... *(se duce de o parte și caută prin sertar)*...

MARIA *(către Zoe)*

Nu mi-ai spus, verişoară, cine e doamna aceasta. Ce frumoasă e! Şi cât arată de bună! Dar să nu fie bolnavă, oare? Parcă o văd nu ştiu cum...., are faţa unui om care pătimeşte.

ZOE *(Elizei)*

Elisa, Maria întreabă cine eşti?

SCENA VII.

ACELEAŞI, ARBORE, *(doctorul Stanciu, s'a apropiat de Eliza şi de Zoe şi fără a se amestecà, asistă la ce urmează).*

ELIZA *(ca să nu răspundă Zoei)*

50 lei face fie-care naframă.

MARIA

100 amândouă. Tocmai cât mai avem în punga tatei! *(Scoate biletul de 100 lei şi-l puse pe masă.)* Mi-am sfârşit la D-voastră paralele şi târguielele. La loc bun le-am sfârşit. *(Eliza îi dă naframele; Când Maria vrea să le ea o prinde, şi o ţine de mână).*

MARIA

Verişoară, acum vrei?

ZOE

Uite-te, bine.

ELIZA

Nu mă cunoşti, drăguţă??

MARIA *(mirată de atâtea întrebări)*

Vă asigur că nu.

ZOE

Apoi nu te-ai căutat în oglindă, nu vezi nici o asemănare!...E mamăta, Mario!

MARIA *(îşi smulge mâna Elisei)*

Mama???..... *(caută împrejurul ei... nu ştie, să se ducă ori să rămână apoi strigă)* tată! *(se duce besmetic şi prin uşa de fund zăreşte pe Iorgu Tolpan convorbind cu Doamna Golea şi cu Ileana. Strigă)*: Tată! *Iorgu aleargă la pieptul ei, şi văzând-o gata să leşine, o ia în braţe şi o cercetează cu ochii; ea răspunde arătând în spre masa vânzătoarelor:*

Mama!!

SCENA VIII.

ACEIAŞI, IORGU TOLPAN, DOAMNA GOLEA, ILEANA

Tolpan *(se uită în direcţiunea unde arată Maria recunoşte pe Elisa, ghiceşte cele petrecute)* Ai întâlnit-o? Cine a făcut aceasta?

MARIA

Doamna Buhuş.....

DOAMNA GOLEA *(apropiindu-se de Maria)*

Dar ce ai, Mario? Hai să te duc acasă. Lăsaţi-mi-o, domnule Tolpan, v'o fac bine într'un ceas.

TOLPAN

Vă mulţumesc. Viu şi eu să vă petrec până la trăsură. Eu am să mai stau. Mai am ceva de vorbit aici. *(Tolpan, Maria, Doamna Golea, Elena, ies. In tot timpul scenei Elisa care căzuse sdrobită într'un jeţ, plânge înconjurată de Zoe, Staucin, Arbore şi alte persoane cari întreabă ce este)*.

SCENA IX.

ZOE, STANCIU, ARBORE, ELISA

ZOE

Sărmană Elizo! Am vrut să-ți fac bine și iată ce amărăciuni ți-am făcut!

STANCIU

Dar cine își putea închipui așa ceva? E lucru nepomenit, neiertat, ca un copil să întoarcă spatele mamei sale!

ELISA *(tresărind)*

Nu ocărîți copila! Cum judecați greșit! Copila nu putea face altceva decât ceeace a făcut. Erà datoria ei să facă așa. Trebuia să asculte voința — poruncă ori sfaturi e tot una — a tată-său. Dar ce copii ar mai fi aceia, cari nu ar asculta de tatăl lor. Maria, slavă Domnului, nu e din aceia! A fost crescută de tatăl ei..... Numai de tatăl ei..... Ce-i spune tatăl ei, ea e datoare să urmeze. Nu poate fi ocărâtă. Nu. Să nu o ocărâți pe dânsa. Poate pe alții, dar pe dânsa, nu. Sunt destul de nenorocită și așa..... nu-mi mai faceți acum și durerea de a găsi vre-o vină copiliței mele. Nu are nici o vină. Nici una. Lăsați-o în pace *(plânge)* .... Arbore, te rog, vezi, mi-a sosit trăsura?

STANCIU

Liniștiți vă dintâi și apoi să plecați.

ELIZA

Dar atuncea, măcar, să pot fi singură....... cum să fiu singură aici??...

ZOE

Foarte ușor! Inchid ușile și iată-te singură. Am isprăvit vânzările. Avem nevoie să fim singure, ca să încheem socotelile. *(Lui Stanciu încet ca Eliza să nu audă)*. Spune lui Pitti că Elizei nu i-e bine și să ne lase în pace aici.

STANCIU

Bine vă las. Stați cu ea. Cu boala ei de inimă nu se împacă toate acestea *(iese, la ușă se intâlnește cu Iorgu Tolpan care intră, Amândoi bărbații se uită unul la altul cu displăcere.*

SCENA X.

ELISA [illegible] ZOE, IORGU

IORGU *(care nu vede pe Elisa, vorbește cu Zoe)*

Dar de ce vă apucați de istorii? Aici, între străini? Când am lăsat pe Maria cu d-voastră, credeam că o las cu o femee cuminte. V'ați amestecat să faceți niște lucruri la cari nu aveați nici un drept.

ZOE

Ei, și? La urma urmelor, ce am făcut? Aveam, nu e așa? să las pe Maria ochi în ochi cu mama sa fără să-i spun: „Mario, iată-ți mama"?

IORGU

Trebuia să mă întrebați pe mine mai intâi dacă'mi convineà. Nu se dau unui copil sguduiri de felul acesta. E de prisos.

ZOE

De prisos? Ia dă-mi pace, Iorgule. De prisos, când ai o mamă să știi că o ai?

IORGU

De prisos, când nu ai mamă, să crezi că o ai. Ca să ai mama nu e de ajuns ca undeva pe lume. să se plimbe cineva care poartă acest nume, dar care nu a știut să poarte și această grijă.

ELISA (*se ridică în picioare*)

Cum vorbești, Iorgule?

IORGU

Ah! Doamna erà aici. Și mai bine! Și fiindcă mă întrebați încă cum vorbesc, apoi să vă răspund. Poate că așa voi aveà pace și nu veți mai întinde altă dată curse ca cea de astăzi. E chiar bine să vorbim, doamnă.

ZOE

Vreți să vorbiți?... Da... da... vorbiți, Iorgule, Elizo!.. Numai, pentru Dumnezeu, tălmăciți-vă puneți-vă la cale! (*iese*)

SCENA XI

ELISA, TOLPAN

TOLPAN

Ce vrea să zică, Doamnă, să ne dați în spectacol cum ați făcut astăzi? Apoi, vă rog, acestea să se sfârșească!

ELIZA

A cui e vina dacă aduceți lucrurile așa departe.

IORGU

Eu le-am adus?

ELIZA

Le-ați adus și vreți să le tot duceți inainte! Da, D-voastră.

IORGU

Poate tot eu le-am pornit?

ELIZA

Nu, am tăgăduit nici odată că vina dela început a fost a mea și numai a mea.

IORGU

Apoi, atuncea...

ELIZA

Atuncea... atuncea cred că după atâta vreme, după atâtea suferințe, a sosit și pentru mine timpul să se uite ce a fost.

IORGU

Ah! da, uitare! V'ar plăcea uitarea... Cum le-ați uitat toate, d-voastră... Ah! lăsați ca cel puțin ca să le țin eu minte.

ELIZA

Iorgule, bine! Tu nu vrei să ierți ce ț'am făcut. Ești slobod aici... Nu pot zice nimic... Dar copilei, dar Mariei ce i-am făcut.

IORGU

Ah! Am înțeles. De despărțenia de mine v'ați mângâiat de mult... dar despărțirea de copilă vă ustură. Apoi, cum v'ați părăsit bărbatul, oare nu tot așà v'ați părăsit copilul?

ELÌSA

Pentrucă am lăsat-o în casa ta, cu tine? Am mai auzit vorba aceasta din alte guri. In gura ta, Iorgule, în totdeauna sinceră și cinstită în toate rostirile ei, mă surprinde...

IORGU

Da ați părăsit-o! Căci știați că după actul ce-l făceați, copila trebuia să rămână ori fără tată ori fără mamă!

ELIZA

Fără mamă nu am crezut şi nu cred că un copil poate sta.

TOLPAN

Aţi crezut atuncea că poate stà fără tată. Ei bine, aici v'aţi înşelat. Pentruce drepturile tatei ar fi mai prejos de cât ale mamei?

ELIZA

Dacă n'ar fi decât pentrucă mama s'a muncit la naşterea copilului!

IORGU

Pare că acea muncă a fost cu voia ei! Apoi munca vrută, nu munca silnică, primeşte răsplată. Munca vrută pentru mama începe numai după naştere, când îşi hrăneşte copilul, când îl îngrijeşte, îl creşte, îl învaţă când îi pregăteşte un viitor; şi ce bine mai pregătişi viitorul Mariei, fugind de acasă!

ELIZA

Ai dreptate, Iorgule... Aşa e.... Nu mă împotrivesc. Nu mă apăr... Am fost o soţie rea... şi soţia rea e mumă rea. Amândouă nu fac decât una.

IORGU

Şi de aceea astăzi amândouă sunt pedepsite!

ELIZA

Şi nu crezi că ai pedepsit de ajuns 15 ani?

IORGU

Ce? Sunteţi sigură că dacă au trecut peentră d-voastră 15 ani, au trecut de pe capul copilei toate neajunsurile, toate

primejdiile în care aţi aruncat-o odată cu părăsirea? S'au ele au crescut împreună cu Maria!

ELIZA

Ah! Dar lasă odată judecata aceasta rece şi neîndurată. Cu dânsa ştiu că nu e nimic de făcut şi că nu se poate înduplecà. Eşti cu dânsa prea tare pentru mine... E vorba acum de bunătatea ta. Numai de bunătatea ta, Iorgule. De ea mă rog...

IORGU

Nu mai sunt bun. Eram odată poate. La ce folos a fost?

ELIZA

Iorgule, te rog!

IORGU

Degeaba, vorbă!

ELISA

Iorgule, te rog!!... te rog!!... Nu mă lasà aşa. Fie-ţi milă! Iţi cad în genuchi. Tu, care iubeşti atata pe Maria, tu care n'ai stà o zi fără de dânsa, dă-ţi seamă de chinul meu... De atâta timp nu am avut parte să o văd măcar! Şi sunt scoasă nu numai din ochii ei, dar până şi din gândul ei! Lasă-mă, te rog! Te rog!... măcar odată pe săptămână... Nu vrei? e prea mult? Lasă-mă odată... pe lună... odată pe an, dacă nu vrei nici pe lună! să-i pot zice şi eu o vorbă, să-i dau o sărutare,... să lipesc inima ei de inima mea...

IORGU

Inima ei nevinovată de o inimá păcătoasă!

ELISA

Păcătoasă, da, dar şi bolnavă, şi care nu mai poate de durere, care nu mai poate răbdà! Pentru că sunt dureri, Iorgule, cari nu pot răbdà pe lume! Iorgule, dar poate că nu vrei să mă vadă intrând în casa voastră??... Nu vrei poate ca Maria să calce în casa mea?? Caută tu, atuncea alege singur un loc unde vrei, şi acolo voi merge. Voi merge cand vei hotărî tu, voi stà cât timp vei îngădui tu, nu voi vorbi decât ce vei consimţi tu,... să fie faţă acolo cine-i vrea tu.... dar dă-mi voea aceasta, Iorgule, dă-mi voia aceasta.

IORGU

Nu! Nu! Nu! Vă mai spun pentru ultima oară că nu aveţi să mai vedeţi pe Maria! Sentimentalismul d-voastră târziu se deşteaptă.... dacă in adevăr se deşteaptă!!!... Nu aţi vrut să staţi cu copilul d-voastră, când erà timpul să alegeţi... v'aţi dus... acum s'a dus copilul!

ELISA

Nu copilul s'a dus. Tatăl îl fură!

IORGU

Soţul îl păzeşte!

ELISA

Inimă de piatră!

IORGU

Tot mai bine decât inimă de lut!

ELISA

Din lut ne-a făcut Dumnezeu, când ne-a făcut!...

IORGU *(luându-şi pălăria)*

Eu, v-am spus ce doriam să vă spun odată pentru totdeauna....,

ELISA *(reţinându-l)*

Iorgule! Imi respingi rugămintea? Te duci aşa?

IORGU

Să nu credeţi că am să reîncep o discuţie sfârşită.

ELISA

Sfârşită...., Ah! nu. Nu s'a sfârşit nimic. Ia seama Iorgule. Până acum mă rugam... Dar dacă rugămintea nu ajută... apoi... voi şti să te silesc. Eram până acum o femee strivită. Dar iată mă scol, mă răscol sub nedreptatea ce-mi faci..... Să ştii că pe Maria vrei ori nu vrei, eu am să o am. Voi triumfa încontra ta.

IORGU

Puteţi avea triumfuri însă cu alţii! Mulţumiţi-vă cu ele.

ELISA

Am înţeles batjocura ta!!!... Dumnezeu va judecà şi îţi va găsì şi ţie—nu te teme— partea ta de răspundere. Dorinţa mea de a-mi vedea copila nu erà o dorinţă numai.,. erà o nevoe a cunoştinţei mele clătinate, era un leac, o scăpare! Luându-mi copilul m'ai aruncat pradă tutulor ispitelor! Dacă aveam copila mea, nu cădeam cum am căzut. Sărutarea ei nevinovată m'ar fi ferit de sărutările necurate! Desfrâul vieţii mele l ai făcut tu, când ai scos ţăruşul cel din urmă, de care mai erà legată.

IORGU

Eu? tot eu?

ELIZA

Da, tu tu! Cu asprimea ta dârză și nemiloasă... care este şi astăzi după atâta timp trecut, cum era în ziua dintâiu..... şi care după ce m-am sbătut în toate fundurile mereu mă respinge departe de malul scăpării. Vei da socoteală..... dacă este aiurea o dreptate mai luminată de cât aceea, cu care ne jucam pe pământ!

IORGU

Voi da! Și fiindcă voi da socoteală acolo, nu dau copila aici.

MARIA

Ce nu dai aici, voi luà eu. Copila e a mea. A mea ca și a ta. Niminea nu mi-o poate luà de cât Dumnezeu. Am dreptul să o văd. Să am rostul meu în viața iei. Are și ea dreptul de a ștì că o mamă o iubeşte.

IORGU

Știe ea cum o iubiţi!

MARIA

Ce?? I-ai spus?..... Călăule! Ce i-ai spus? Ah! nu are voe copila mea să vorbească cu mine, dar o faci să vorbiască despre mine! I-ai spus, zici? Apoi acum văd nevoia să-i spun şi eu! Ii voi spune! Să ştii Iorgule că ii voi spune! Cum mi-ai luat-o, aşa îți voi lua-o la rândul meu. Iți voi luà iubirea ei! Iți voi luà copila din casa ta!

IOGU

Ca să mi-o luaţi din casă, va fi cam greu. Uşa lui Iorgu Tolpan de când m-am despărţit de D-v. nu o mai deschide cine vrea.

ELISA

O voi deschide eu!

IORGU

Adică, după ce aţi ieşit ca dezertor, să reintraţi ca hoţ?

ELISA *(furioasă)*

Nu numai hoţul sparge casele oamenilor! Le mai sparge.....

IORGU

Cine??

ELISA *rugându-se*

Iorgule, i-a seama. Le sparge... moartea! *(cade plângând în el. Iorgu se duce dând din umeri).*

(Cortina cade)

— SFÂRŞITUL ACTULUI III —

PE LUCIUL APEI NECLINTITE

Pe luciul apei neclintite
A lacului, asvârle-o floare,
Copila,—și atunci urnite,
Porniră unde rotitoare.

Copila ce-aruncase floarea
Se duce'n în drumul ei zâmbind,
Iar lacul vede tremurarea
In sânu-i tot mereu sporind.

Așa și'n suflete stinghere,
Adesea un surâs de-o clipă,
Stârnește lungă, grea durere,
Pe urma păcii în risipă.

EUG. CIUCHI.

O ÎMBUNATAŢIRE IMPORTANTĂ
DE INTRODUS ÎN
AGRICULTURA ROMÂNIEI
(Urmare din No. trecut).

După cum am mai arătat, *ca stare în vite*, dacă statisticile actuale au o valoare, noi, în *număr* de animale trăgătoare, stăm foarte bine, orcare ar fi oftatul multora după vremile de altă dată, cu izlazuri nesfârșite; timpuri ce însă nu se pot întoarce şi de la care trebue să ne luăm odată gândul. Nu suntem întrecuți ca *număr* de vite decât de țările care fac și creștere sistematică în vederea măcelăriei, nu numai a tracțiunii.

De fapt stăm însă cu mult mai jos decât ne pune statistica, fiindcă *valoarea numerică* e redusă cel puţin cu *jumătate* ca *valoare reală de întrebuințare;* căci nicăeri pe lume vitele nu sunt mai mizerabil întreţinute, mai rău nutrite ca la noi şi mai nemilos muncite față de puterea lor reală.

Cu privire dar la tracţiunea animală, ar fi să ne amăgim noi înşine, dacă, mulțumindu-ne numai cu numărul, vom persista: să întreţinem, să hrănim şi să muncim vitele tot aşa de rău, cum se practică azi.

Trebue dar, din acest punct de vedere, pe lângă sforțările de îmbunătăţire, *mai ales prin îngrijire şi nutriție mai îndestulătoare*, a rasei de vite, să căutăm să venim neapărat şi cu *tracțiunea mecanică*, care tocmai ocupă un rol însemnat la cele două țări, ce ne fac cea mai crâncenă concurență în cereale: Argintina şi Statele Unite.

Atârnă bine înţeles şi de firea şi cultura fiecăruia, dar pentru multi e azi un adevărat chin şi o revoltă sufletească continuă să întâlneşti, pe drumurile mari ca şi pe stradele Capitalei Regatului mai cu seamă, înhămate la poveri aproape numai nişte biete dobitoace, pentru care te minunezi de faptul că mai au puterea să se târască pe ele, necum să mai care şi greutăţi.

Ca desime a populaţiei stăm, iar după cifrele statistice, nu aşa de sus ca rangul ce-l ocupăm în boi şi cai, dar totuşi nu tocmai rău. În orce caz, dacă suntem întrecuţi în exportul produselor agricole, suntem, cum am văzut deja, mai totdeauna numai de ţările cu o populaţiune mai rară ca noi: Argintina cu $1^l.6$, Statele-Unite cu 8^l, pe când noi avem 45^l la km^2.

Această proporţie e şi mai redusă, pentru Statele-Unite cel puţin, dacă ţinem seama că după recensămintele din urmă (1904), în această ţară, din 81.752.000 locuitori, *populaţia curat agricolă* e numai de 10.438.219 suflete, de la 10 ani în sus, din care 9.458.194 bărbaţi şi 980.025 femei, şi că se cultivă 72.084.300 hectare (1) cereale; iar la noi din 6.392.274 locuitori avem o populaţie agricolă de 3.729.241 suflete, de la 8 ani în sus, din care însă 1.888.165 bărbaţi şi 1.846.076 femei, cu care se lucrează 4.688 400 hectare de cereale. Ceea ce revine că la ei un muncitor agricol lucrează 7 hectare pe an, iar la noi numai $1^h,3$.

Repartiţia între populaţia agricolă şi celelalte ocupaţiuni e acolo, de altfel ca şi în mai toate celelalte ţări, alta de cât cea dela noi, deşi au numai 8 locuitori de km^2, şi se lucrează deci la ei, pentru acelaş număr de lucrători agricoli, întinderi mult mai mari decât cifra din tablou şi decât la noi, unde procentul populaţiei agricole din populaţia totală e mai urcat aproape ca oriunde.

(1) Disproporţia e şi mai defavorabilă pentru noi, căci şi pentru Statele-Unite şi pentru noi populaţia e din 1904, iar întinderile de culturi din 1898—1902.

Astfel că se vede lămurit, *că populația țării noastre nu corespunde în definitiv ca energie numărului de indivizi ce ni-l dă statistica.*

O asemenea constatare nu cred să surprindă pe nimeni, fiindcă, în afară și încă numai de unele din țările balcanice, nicăeri țăranul nu e mai rău nutrit ca la noi, și în nici una din țările, cu care suntem într'o aprigă concurență de produse agricole, nu pierde agricultorul mai multă vreme ca la noi, atât din nepricepere și din starea lui culturală foarte înapoiată, cât și din lipsa de organizare metodică a muncii și din o neomenoasă exploatare, ce se face cu brațele lui. Fiind neîndestulător nutrite, marea majoritate a ființelor muncitoare în agricultura noastră nu poate reprezintà echivalentul de energie individuală, ce ar trebuì să corespundă numărului ce figurează în statistică. Și sunt nutriți satenii foarte rău — întâi pentru că mulți n'au cu ce — al doilea, și mai cu seamă, pentru că foarte mulți nu știu și aproape toți nu-și dau silință să întrebuințeze mai bine alimentele de care dispun în sărăcia ori bogăția lor, gătindu-le mai cu pricepere — aceasta fiindcă mai toți Românii n'avem vie în conștiința noastră importanța, nu numai igienică dar socială, morală și economică, ce-o reprezintă atât cantitatea și calitatea de alimente, pe care o ființă trebue să le consume zilnic, cât și mai ales modalitatea de a se servì de ele. Dacă luăm, de pildă, un locuitor din regiunile rhenane și compară cineva și cantitatea și calitatea de alimente, dar mai ales modul inteligent cum sunt consumate, atât din punctul de vedere al preparării lor cât și al împărțirii timpului de la o masă la alta și al cantităților de la fiecare mâncare, rămâne uimit, cum de organismul țărănimii noastre s'a putut adapta pân'întratâta, încât să mai poată subsista în condițiunile actuale de existență, având în vedere greutățile vieții lui, rigorile climatului ș. a.

Pe aceste considerațiuni însă discuțiunea se poate întinde

foarte departe, fiindcă pe mulţi îi amăgeşte: munca ce-o desvoltă un însemnat număr de săteni în timpul şi în toiul muncilor agricole, energia care-o cheltuesc în jocuri şi petreceri, risipa care o fac de timp şi de bani pe la cârciumi şi târguri, deşteptăciunea şi iscusinţa care o arată în multe împrejurări din viaţă, resistenţa care o au la multe: boale, necazuri, dureri, restrişti şi intemperii.

Foarte puţini sunt cei cari să fi mai reţinut în memoria lor atâta biologie, ca să-şi dea seama de extraordinara resistenţă tocmai a organismelor încă în stare sălbatică, şi şi mai puţini cei cari să pue condeiul şi să facă socoteala, câţi săteni sunt la sută, cari au asemenea calităţi şi ce-ar fi, dacă măcar 60 la 80% din cele 3.792.241 suflete de muncă de la ţară ar avea calităţile celor câţiva, şi mai cu seamă dacă un asemenea procent ar putea fi în stare să ţină mai mult timp cu sforţările, de care sunt capabili pe acele scurte perioade şi cu care se încântă şi se fălesc mulţi, când vorbesc de energia şi vigoarea ţăranului român.

De îndată ce pune însă cineva condeiul pe hârtie şi mai cu seamă compară sforţările Românului cu al Americanului, Belgianului, Germanului ş. a. pe un an şi pe timp mai lung, nu numai pe câteva momente, se vede îndată că noi în toate clasele sociale nu avem încă energia individuală mijlocie admisă, decât la puţine individualităţi, marea majoritate nu dă decât o muncă mult sub mijlocie.

De sigur că trebue să fie şi este ceva risipă de energie în naţia noastră pe nimicuri, ca la toate organismele încă sălbatice, inculte şi neadaptate unor împrejurări anumite. Fără îndoială deasemenea că nouă ne lipseşte acea impulsiune iniţială reprezintată: prin obiceiurile din tată în fiu, prin cultură şi educaţie bine îngrijită, prin rutină, care fac că în anumite direcţii, în virtutea principiului inerţiei, individualităţile altor popoare, deşi mult mai puţin dotate intelectual ca poporul român în masa lui, săvârşesc totuşi în viaţa lor continuu acte de mai mare folos pentru ele şi pentru naţiunile căror aparţin — dar chiar admiţând toate

acestea, *la baza scăbiciunii noastre trebue să fie în ultimă analiză neîndestularea de hrănire, la care se adaugă și lipsa de economie și de chibzuință în cheltuirea energiei de care dispunem.*

De altfel, chiar „inteligența naturală a Românului" pe care o admitem cu toții, dar care odată — odată trebue și ea probată cu dovezi mai pozitive, decât prin simple afirmații, dacă este, ea nu reprezintă în dinamica socială și special în economia biologică decât energia individuală sub manifestările ei delicate dar mai puțin costisitoare și care pot fi servite din rezerve mai modeste și din acumulări în cantități mai mici: percepere, meditare, contemplare, inteligență, îndemânare ș. a. — pe când energia sub forma ei abundentă de: mișcare, inițiativă, stăruință viguroasă, acțiune îndelungată ș. a., care consumă și cere cantități mai mari și corespunde deci unor rezerve și îmagazinări îndestulătoare în organizme, noi n'o avem decât la câțiva în mod permanent și la cei mulți numai în mod intermitent și sporadic.

Așa se explică de ce nici sporturile bărbătești, afară de câteva jocuri, nici întreprinderile îndrăznețe și de lungă durată nu sunt încă caracteristica Românului. La el resemnarea, răbdarea și veșnica nădejde în vremuri mai bune — apa trece pietrele rămân — țin loc de toate actele, ce ar putea dovedi o fire energică.

E drept că la noi lipsesc pildele bune, exortația și îndemnul prin obiceiuri pomenite, prin cultură și prin educație, care, în virtutea principiului inerției sociale pot face și fac că omul repetă, inconștient chiar, ceea ce a apucat or ce vede mai des împrejurul lui — dar trebue să li se adauge neapărat și cât mai neîntârziat hrănirea substanțială și igienică, altfel n'are de unde să se îmagazineze energia necesară pornirilor de vie activitate, de repetate și continue încercări, de îndelungată stăruință.

Asta vară făceam ogoare și pusesem vre-o treizeci de

pluguri brazdă după brazdă, în loc să-i dau fiecăruia întinderea ce vrea să ia. Cum stăruiam personal pe lângă oameni ca să se facă arătură adâncă şi brazda răspunsă, la un moment de odihnă, îmi spune unul din săteni — „o fi bună şi munca asta, dar tot ăl de sus le drege pe toate". Era o aluzie subţire că îi puneam la o muncă grea şi cu toate astea poate inutilă, fiindcă la urma urmii tot vremea şi nu numai munca decide de recolte.

Am început atunci să le explic că cele două arături au o foarte mare importanţă; — întâi, tocmai pentru ca pământul, din care se nutreşte planta să fie adus în stare, să poată profită mai bine de: ploaea, zăpada, îngheţurile, vânturile, aerul, soarele, căldura, umezelile cu fermenţii ş. a. pe care în adevăr numai Dumnezeu ni le trimete într'un an şi în măsura în care am avea nevoie; — al doilea, pentru că e singurul mijloc, ca să se curete locurile de rădăcinile mai adânci şi de alte erburi a căror seminţe le aduc vânturile, paserile cerului, alte animale ş. a. şi astfel, pe pământul pe care sădim să crească numai planta care o punem, nu şi altele care nu fac decât să-i fure din hrana de care ar putea dispune.

Nu isprăvisem însă bine explicarea şi unul din ei, căci erau toţi pe lângă mine, începe: „e ca mielul care suge singur la o oaie voinică, măi; altfel ii merge la ăla care suge numai el la oaea dreasă şi altfel dacă mai apleci la măsa şi pe alţii".

Adică o încheere a explicaţiei mele printr'o admirabilă concretizare, care constitue cea mai sigură dovadă că, cel puţin unii din ei, înţelesese bine şi repede rolul final al unei bune arături.

Tot astfel altă dată, îi cam luasem eu la zor pe săteni, ca să se îngrijească de nutreţuri: lucernă, trifoi, mei păsăresc ş. a. căci, mai ales pe epari (aşa le zic ei la cei cari au cai în loc de boi de muncă) n'o să-i mai las să umble noaptea pe câmp, fiindcă strică cu vitele bucatele, ori dinadins ori adormind. Şi cum erau adunaţi la conacul mo-

şiei, mă întreabă unul: „Domnule Costică, să fie, frate, adevărat că sunt în alte părţi vaci care dau pe toată ziua şi în tot anul câte 15—20 kilo de lapte?“.

Ca răspuns, eu le povestesc cum un ţăran de lângă *Kraitznach*, care avea două vaci, de care se servea şi la arătură şi la transpoarte, vânduse în anul 1904, când l-am vizitat eu, 8.284 litri de lapte, în afară de ce mâncase el în familie, cam peste un litru şi jumătate pe zi, fiindcă pe una o mulsese 302 zile din an, iar pe alta numai 287. Luase pe lapte în lei 1.295, fiindcă îl vânduse între 14 şi 18 centime litrul, după sezon.

Ei se cam speriase de suma încasată şi când le adaug „că ţăranul neamţ era nemulţumit de profitul anului acela, fiindcă nutreţul fusese cam scump“, mirarea le creştea mereu. Când le citesc însă, căci aveam întâmplător notele exact cum le luasem pe un carnet, că ţăranul german îmi spusese că o vacă de ale lui trebuia să consume, cu nutreţ şi cu apă, dela 55 de kilograme în sus pe 24 ore şi că în această cantitate trebue să intre cel puţin 27 kilograme de nutreţ solid, adecă de: fân şi pae tocate, sfecle, cartofi, morcovi, tărâţe, borhoturi şi turte dela fabrici, ceva uruială ş. a. toate combinate aşa ca s'o şi umfle, spre a-i da senzaţia de sătulă, şi s'o şi hrănească, şi că toate acestea costă şi că revin la 1,20 lei pe zi, de fiecare vacă, atunci feţele lor se mai luminează, probă că încep să înţeleagă; iar când continuam arătând că e lucru de înţeles, că o vită, care introduce în stomacul ei dela 55 kgr. în sus pe 24 de ore şi de diverse nutreţuri, are de unde să pună carnea, grăsimea şi oasele, absolut indispensabile oricărei vite care trăeşte, are de unde să dea urina, năduşeala şi toate celelalte eliminări, ce le face organismul oricărui animal, şi că tot îi poate rămâne în fine de unde să scoată şi cele 14 până la 20 litri de lapte; pe când la noi ce poate culege, de pe câmpurile de izlazuri tocate şi de pe miriştile bătute de vite, o biată vacă umblând de colo colo, adecă cheltuind viaţa aproape pe atât pe cât adună, căci toate

umbletele alea și toată economia vieții ei de vită trebue să le scoată din ceva, și de unde dar să-i mai rămână și pentru vițel şi stăpân, — mă pomenesc cu unul: „la noi vrem să luăm cinci duble din sacul în care am pus numai două".

Probă iar evidentă c'a înțeles bine şi că săteanul român e în adevăr deștept, manifestări cu care ne măgulim și ne mândrim mulţi; şi am putea chiar s'o facem cu conștiința împăcată, dacă din fericire inteligența ar putea reprezintà vitalitatea în toată complexitatea și exigențele ei.

Când pășești însă mai departe, urmărind efectele practice și sociale ale acestei deșteptăciuni înăscute, şi compari mai ales cu vitalitatea altor neamuri, atunci reese limpede că Românul, dacă are mica cantitate de energie indispensabilă încordărilor de câteva momente a atențiunii și procesului psihologic de a trage concluzii logice, când e vorba însă de a traduce în fapte concluziunile iscusitei lui gândiri, de pildă în cazul vacii: de a trece dela pricepere la fapte, adecă de a găsì materialul, locul și a pune munca ce trebue ca să facă o coșare ca lumea; de a muncì: ca să cultive, să adune și să păstreze nutrețurile; de a se ostenì să le toace şi să le deà de 4—5 ori pe zi la vită, s'o adape, s'o țăsale, s'o mulgă de trei ori pe zi ca neamțul, în vase curate și bine spălate, să ducă laptele regulat acolo unde se cere ș. a., şi toate acestea an cu an, regulat ca un ceasornic, până la adânci bătrânețe și încă din tată în fiu. Pentru toate aceste acte, care singure au importanță pentru a desăvârșì acea deșteptăciune înăscută, săteanul român, casi vaca româneasca față de cantitatea de lapte dela vaca nemțească, nu are înmagazinată în corpul lui energia de unde să poată întreprinde întregul șir de fapte, care tocmai dau Neamțului, Belgianului, Americanului ș. a. un alt isvor de vitalitate decât ceia pe care o manifestă Românul în existența lui de om, cu toate că ceilalți par mai greoi ca el în modul și felul lor de a pricepe și descurcà fenomenele gândirii.

Se poate chiar ca această greutate de gândire spontanee, la neamuri altfel mai culte decât noi, să provină tocmai din faptul strânsei legături ce există de obicei la ele între gândire și execuție, căci pe când acolo a gândì la un lucru și a găsì o soluție e aproape un angajament spre a o și execută, greutățile inerente executării, de care la ei e deci legată orce soluție, intervin în procesul gândirilor și înfrânează și fac greoaie înțelegerea repede. Pe când la noi a gândì despre o stare de lucruri și a executa soluția găsită, fiind, în marea majoritate a cazurilor, două direcții și chiar două domenii de vitalitate bine deosebite, concluziunile parc că nu angajează acțiunea la individualitățile românești, câmpul gândirilor extraordinare devine astfel liber, și atunci fiecare poate gândì foarte logic și capătă chiar o dexteritate și o ușurință în aceasta, întru cât soluția logică n'are consecințe, căci nu-l împiedecă de loc să treacă tocmai în aceiași ordine de idei la acte certate cu cea mai elementară logică. Una gândește or spune și alta face, — caracteristic la Români.

Din punctul de vedere al dinamicei sociale românești să impune, să punem toată încordarea noastră la sporirea energiei naționale.

Întâi, să căutăm prin toate mijloacele o întrebuințare mai igienică a mult puținei hrane de care dispunem în masa cea mare a populațiunii, căci, și din rubrica respectivă a consumațiunii în cereale pe cap de om și din cele ce putem constată orcând, se vede că s'ar putea, chiar din cantitățile actuale, dacă le-am ștì prepară mai bine și întrebuința mai cu socoteală, *da* locuitorilor țării o hrană mult mai nutritivă, mai întăritoare și mai plăcută.

Al doilea, trebuesc găsite mijloacele ca să se sporească cantitatea de hrană în toate clasele sociale, în raport cu munca și cu greutățile ce le avem în lupta pentru existență cu alte popoare.

Al treilea, trebue neapărat să chibzuim ca să nu chel-

tuim în vânt. ci pe cât se va putea mai cu economie energia naţională, multă puţină cât este.

Mai ales că se petrece un fapt foarte dureros din punctul de vedere al întrebuinţării energiei româneşti.

În păturile de sus şi la multă tinerime, unde, prin abundenţa de hrană şi bun trai, s'ar putea îngrămădi mai multă energie disponibilă, acolo din nenorocire aproape tot prisosul şi de multe ori şi din capete se cheltueşte ori pe nimicuri sau chiar în acte ruinătoare sănătăţii; iar în păturile de jos, unde rezerva de energie s'ar cheltui aproape integral numai în acte de interes social, acolo sau n'au hrana îndestulătoare sau nu ştiu s'o întrebuinţeze nici pe ceia care o au In cât din amândouă părţile energia noastră ca popor e în mare suferinţă, faţă de ceia ce ar putea să fie chiar în condiţiunile actuale şi aşa neîndestulătoare cum sunt.

Afară de alcoolism, boale şi neîngrijire, care sunt de altfel, în proporţii diferite bine înţeles dela unul la altul. şi pierderile în energie a altor neamuri, nu cunosc la ţară ca secătuire de energie în cantităţi considerabile, decât sălbaticul obiceiu „de a şedea fetele cu băeţii“ care se practică în marea majoritate a populaţiei din judeţele dela câmp, pe Dunăre mai cu seamă, în contra căruia trebue să lupte din răsputeri învăţătorii, preoţii, proprietarii şi toţi oamenii de bine, ca în contra celei mai necurate din apucăturile păgâne, ce s'au păstrat încă la poporul nostru, şi prin care se scurg de vlagă dela 15 la 25 de ani mii de tineri şi se necinstesc şi demoralizează, la o vârstă foarte fragedă, tot atâtea fete.

Incolo, toate slăbiciunile, de care dă din nenorocire prea multe dovezi neamul nostru, nu sunt decât lipsă în majoritatea organismelor de energie, de acţiune şi de iniţiativă, caracteristica şi consecinţa directă: a insuficienţii de hrană, şi în general a ignoranţei de a ne servì cu ştiinţă şi artă de nutrimentele ce le avem, şi a nechibzuinţei de a cheltuì şi întrebuinţa cu pricepere energia de care totuşi trebue să dispunem, din momentul ce trăim în condiţiuni

de a ne putea, când mai bine când mai rău, perpetua neamul.

Ar fi din aceste puncte de vedere chiar foarte ieteresant şi instructiv de studiat istoriceşte şi de controlat, dacă slăbirea virtuţilor şi a calităţilor ostăşeşti, precum şi întregul şir de slăbiciuni, ce cu secolul al XVI-lea încep se apară in neamul nostru, nu corespund cu sărăcirea şi mizeria din ce în ce mai mare a ţărănimii şi cu coruperea prin luxul şi moliciunea împrumutate dela alte neamuri de păturile noastre dirigente.

Azi numai lipsa de energie în masa populaţiunii explică, cum de în sate de sute de familii câte o secătură de notar or câte un beţiv de primar sau un puchinos de ovreiu, or vreun pehlivan de grecotei „îi învârteşte pe toţi după deget" şi tot astfel ne putem explică de ce la noi, cine are guvernul cu budgetul, are tot; şi de ce în blagoslovita de ţară românească nu există de fapt legi, administraţie şi justiţie decât pentru unii şi în anumite condiţiuni.

Noţiunea de drept implică imediat acţiunea de apărare a acelui drept, energia de a resistă la confiscarea lui; trebuie cineva care să pretindă cu vigoare, să ceară cu stăruinţă acel drept, să simtă viu lipsa lui; dacă nu e nimeni să-l reclame cu vitalitate sau să se opună cu îndârjire la călcarea lui, atunci nu mai poate fi vorba de lege, orcât ar fi de groase volumele de colecţiuni de legi şi orcât ar fi de extraordinară activitatea sesiunilor parlamentare.

Legea, ca şi orce drept, n'are valoare reală decât atât cât sunt efectiv obligaţi toţi cetăţenii unui stat să le respecte, nu numai câţiva.

Dacă pe lângă aceste consideraţiuni mai facem să intervină şi rolul important ce-l are *principiul asociaţiunii* în buna întrebuinţare şi potenţiare a energiei şi forţelor individuale, şi ţinem socoteală că, din nenorocire, Românul practică acest mare şi binecuvântat principiu într'o foarte redusă măsură sau de loc, cred că avem atunci cheia multora din nenumăratele noastre slăbiciuni ca popor, faţă de

multe neamuri, unele cu o populaţie mult mai mică la km², iar altele locuind ţări în condiţiuni naturale mult mai ingrate. Fiindcă din două naţiuni A şi B, de altfel în condiţiuni egale, chiar dacă în majoritatea populaţiei locuitorii din A ar fi respectiv superiori individual locuitorilor din B, nu ca în cazul nostru unde suntem mai nevoiaşi, totuşi, dacă locuitorii din B, în mod conştient sau prin atavism, se grupează şi se asociază în mai toate actele importante ale luptei pentru trai, lucrând mai mult în societăţi, pe când locuitorii din A ar trăi şi luptà mai mult răsleţi şi izolaţi, „fiecare cu rostul lui", naţia B se va prezinta cu mult superioară naţiunii A, ca energie şi vitalitate tocmai în actele de progres şi civilizaţie.

* * *

E timpul cred să revin la Gazogenul Riche & Brătăşianu şi la importanţa lui în economia noastră, agricolă mai cu seamă.

Energia de tracţiune în vitele noastre nu corespunde de loc numărului de capete, ce ni-l dă statistica, din cauza mizerabilei stări în care sunt întreţinute şi nutrite în foarte marea lor majoritate.

Energia de acţiune, de iniţiativă, de stăruinţă, de continuitate în populaţia băştinaşă lasă foarte mult de dorit, probă că ţări cu o populaţie mult mai puţin deasă ca a noastră şi în condiţiuni naturale egale sau foarte puţin superioare condiţiunilor ţării româneşti, iar altele, deşi cu o populaţie mai deasă, dar în condiţiuni casnice cu totul ingrate, şi se prezintă cu o activitate uimitoare şi ca cantitate şi ca calitate faţă de munca săvârşită de naţiunea română.

Amândouă aceste mari slăbiciuni se pot îndreptà cu siguranţă printr'o hrană mai îmbelşugată, mai nutritivă şi printr'o mai mare chibzuinţă în întrebuinţarea şi a hranei şi a energiei de care dispunem şi vom dispune din ce în

ce mai mult cu vremea. Suntem datori să incepem neîntârziat mari sforţări în aceste direcţiuni.

Dar orcât vor fi de serioase sforţările noastre şi orcât vor fi de apreciabile rezultatele lor, lipsa de braţe şi de animale de tracţiune se va simţi din ce în ce mai mult, chiar admiţând, cum stă în realitate lucrul, că rasa vitelor merge îmbunătăţindu-se şi că populaţia dela ţară, cu toată teribila mortalitate în copii, creşte binişor. Pentrucă, pe de o parte rezultatele străduinţelor noastre în sporirea energiei vitelor şi a populaţiunii nu vor creşte în proporţia nevoilor, care se înmulţesc continuu şi ele ; iar pe de altă parte toată munca câmpului, şi mai cu seamă arăturile şi strânsul bucatelor, se îndeplinesc în condiţiuni foarte defectuoase azi, şi la marea şi la mica proprietate, şi cu cât săteanul va căpăta conştiinţa valorii exacte a muncii lui, cu atât el se va deda mai cu stăruinţă şi pricepere la lucrul pământului lui, cu atât dar vor fi mai puţine braţe şi vite disponibile, de închiriat or de vânzare, tocmai în momentele cele mai critice pentru toţi, ele fiind absorbite de muncile sătenilor.

În asemenea condiţiuni se impune neapărat să luăm seama şi să recurgem din vreme la *tracţiunea mecanică*, — întâi, pentrucă e auxiliarul puternic al muncii omului şi a animalelor şi cu care alte popoară, în special Argintina şi Statele Unite, şi anume în agricultură, au făcut şi fac minuni ; al doilea, pentrucă preocupări speciale condiţiunilor noastre de rezerve în energie de vite şi de populaţie ne impun neapărat, să alergăm şi la acest al treilea foarte blagoslovit mijloc de muncă.

E drept că, după statistica noastră de import, noi introducem comparativ cu alte ţări foarte multe maşini agricole, dar, deşi nu a apărut încă la noi o statistică a întrebuinţării şi repartiţiei lor, *a priori* se poate susţine, că maşinile la noi, caşi vitele şi populaţia, nu lucrează în plină forţă de întrebuinţare, căci atunci resultatele ar fi de sigur altele decât cele pe care le vedem.

În împrejurări destul de critice, ca cele în care se află

acum agricultura, soarta, care ne-a ajutat în mai toate momentele grele ale vieţii noastre ca popor, pare că ne are în grija ei şi de astă dată.

Azi cu gazogenul Riché & Brătăşianu, mâine cine mai poate ştì cu care invenţiune, dar e cert că această perfecţionare de gazogen ne vine tocmai la „ţanc", cum zice ţăranul.

Orcine se poate convinge mergând la Coşoveni, la Şopârliţa, la Fălcoi, la şcoala de meserii din Craiova şi în curând la fabrica de chibrituri din Bucureşti, *ca pentru o cheltuială de 30 lei se poate dispune 15 ceasuri de o putere de 100 de cai efectivi,* fiindcă un cal revine la 2 centime pe oră.

Cine pune 300 pogoane de grâu dispune din pae, graţie acestui gazogen, de un conbustibil, care să-i dea zilnic 15 ceasuri 100 de cai efectivi putere, dela 15 Marte la 15 Octombre. Adecă o energie considerabilă, care, transformându-se în forţă electrică, se poate întrebuinţa la: arat, grăpat, semănat, tăvălugit, răriţat, boronat, secerat, treerat, măcinat, pompat, pus în mişcare camioane automobile şi alte întrebuinţări agricole sau industriale.

Făcând socoteala că în afară de lignit, reziduri de petrol, lemne cu răzăturile dela ferestrae, care se pot întrebuinţa şi ele foarte bine, noi dispunem de fel de fel de erburi, stufuri, păpurişuri, şi alte materiale, care se pierd azi, şi în definitiv de paele dela circa două milioane de pogoane de grâu anual ale marei proprietăţi, vedem dar, că avem cu ce să ne nutrim şi vite mult mai multe decât azi, şi să obţinem şi forţa motrice colosală de un milion de cai efectivi zilnic, energie cu care să putem transforma într'o grădină toată ţara românească şi resolva greaua problemă a irigaţiunilor şi a industriilor anexe agriculturei.

Dacă mai ţinem seama, — că aparatul e foarte simplu, în cât se poate cu înlesnire construì în ţară şi conduce de orcare ţăran mai îndemânatic: că el se poate instala oriunde, pentrucă nu consumă apă aproape de loc — putem nutrì

speranţa foarte legitimă că un mare viitor se deschide agriculturei noastre şi un puternic sprijin ne vine în foarte complexa chestie ţărănească.

Cu prilejul gazogenului Riché & Brătăşianu am crezut că e bine să profit de ocaziune şi să întind privirile cam în toată complexitatea ce o comportă acest nou şi puternic isvor de energie eftină, tocmai ca să scot în evidenţă şi pe această cale că noi, Românii, suntem dela Dumnezeu în condiţiuni şi cosmice şi telurice, care ne îndreptăţesc, cu toată cinstea şi seriositatea, să fim printre cele dintâi şi cele mai alese neamuri ale lumii, numai dacă am vrea să fim şi noi oameni, căci „Dumnezeu dă, dar în obor nu bagă", zice proverbul românesc.

Bonn, Ianuarie 1907. C. ALIMĂNEŞTIANU.

O NOUĂ PUBLICAŢIE DE DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE

—RECENZIUNE—

IV [1].

Încă dela începutul acestei recenziuni, am arătat cum d. St. N. n'a fost în stare, pentru alcătuirea publicaţiei sale, să orânduiască măcar sistematic materialul său documentar. — La ce dar, se vor întrebà cu drept cuvânt cetitorii, să mai căutăm în publicaţia d-lui St. N. acea tehnică specială de elaborare, care se observă în publicaţiile ştiinţifice întreprinse în domeniul cercetărilor istorice, dacă d-sa n'a fost în stare să îndeplinească o lucrare atât de simplă şi uşoară ca aceasta?

Aci e bine, credem, să răspundem că nu va fi atât vorba de tehnica specială de elaborare a publicaţiilor istorice, — pentru a cărei însuşire se cere dela cineva ori aptitudini pe cari d. St. N. nu le posedă, ori lucrări practice de seminarii pe cari d. St. N. nu le-a făcut; ci va fi vorba mai mult de o altă tehnică, tot specială, dar proprie, până acum cel puţin, numai autorului publicaţiei de „Documente slavo-române", pentru a căreia alcătuire d. St. N. a întrebuinţat mijloace cu totului tot neobişnuite.

Şi iată anume despre ce e vorba.

La darea în vileag a publicaţiei d-lui St. N., o bună parte din documentele şi inscripţiile cuprinse în cartea sa, erau cunoscute cercetătorilor din publicaţiile anterioare ale d-lor Kozak *(Die Inschriften aus der Bukovina)*, Iorga *(Inscripţii din Bisericile României)*, Bogdan *(Documente moldoveneşti*, extras din Convorbiri Literare, XXXIX, NNo. 7 - 10) şi

[1] Vezi această revistă, a. XL, NNo. 11 şi 12.

altora a căror nume se vor vedeà mai jos. Evident însă că orşicine, deci şi d. St. N., e liber şi în dreptul său — dacă are mijloace şi crede că mai poate fi de folos cuiva — să retipărească documente şi inscripţii publicate de alţii mai înainte, şi aceasta nu numai odată, ci chiar şi de două ori în aceeaş publicaţie, cum am văzut c'a făcut d. St. N.

Acest drept însă pentru editorii corecţi, deci cu conştiinţa răspunderii pentru scrisul lor, e împreunat cu o datorie: să mărturisească unde şi cine — bine sau rău, indiferent — a mai publicat izvoarele istorice pe cari ei le retipăresc, adică să mărturisească tocmai ceeace d. St. N. a căutat să ascundă.

Să mergem însă şi mai departe: să îngăduim că ceeace pentru unii trebue să fie o datorie de conştiinţă, pentru alţii poate să nu fie, la mijloc fiind cestiune de mentalitate. Cu aceasta însă cestiunea tot nu-i închisă. Căci dacă se poate îngădui o reticenţă, nu se poate îngădui nimănui sub nici un cuvânt şi fără pedeapsa de a nu fi clasat între cei certaţi cu adevărul:

Să afirme, într'o prefaţă scrisă cel mai curând în toamna anului 1905 [1], despre documentele moldoveneşti din Arhivul Braşovului că „nu sunt cunoscute" (p. VI),— când ele au fost cumunicate Academiei Române, în parte, la 1894 şi 1899 de d. Gr. Tocilescu (v. *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. XXVII, adm. şi dezb., 103) şi, în total, la 10 Decemvrie 1904 de d. I. Bogdan (*ibidem*, 102 sq.);

Să afirme, în acelaş loc şi despre aceleaşi documente, „că văd pentru prima oară lumina", — când ele au fost tipărite de d. Bogdan într'o publicaţie pe care d. St. N. a cunoscut-o mai înainte de a-şi fi tipărit cartea sa în întregime [2], căci, cum am arătat mai înainte, cu evidenţa coloanelor paralele (a. XL din aç. rev., p. 1070 n. 1), d-sa a *împrumutat* din această publicaţie date şi adnotaţiuni istorice;

In sfârşit, să lase nerectificate afirmările dela p. 26 (scrisoarea lui Neacşu dela Câmpulung, No. IX, „se publică cu litere cirilice ca în original pentru prima oară aci") şi dela p. 219 (scrisoarea lui Razgon Iştfan, No. XCII „este inedită"), — când amândouă aceste scrisori au fost publicate de d. Bog-

---

(1) Dovada o face citarea în aceasta prefaţă a unui memoriu (Indreptări şi întregiri la Istoria Românilor) al d-lui N. Iorga, apărut în Analele Academiei Române (ser. II, t. XXVII) numai în toamna a. 1905.

(2) Aceasta s'a îndeplinit în 1906, cum arată de altfel şi recenzentul d-lui St. N. din ziarul *Cronica* (20 Decemvrie 1906).

dan în vol. I din *Docum. privitoare la rel. Terii Româneşti* (pp. XXXIV şi 49), publicaţie apărută înaintea celei a d-lui St. N. (¹) şi asemenea cunoscută bine acestuia (v. mai sus, p. 1070, n. 2).

Câte afirmări, atâtea neadevăruri.

Asemenea procede d. St. N. cu cea mai mare parte a inscripţiilor publicaţiei sale: le tipăreşte fără să arate unde şi de cine au fost publicate mai întâi.

Astfel: inscripţiile dela Tismana, Mislea şi Cozia (p. 77) au fost publicate de d. Ştefulescu (*Tismeana*, ed. 2-a, Bucureşti 1903, 92 şi 94); epitaful Doamnei Ana dela Bistriţa † 1418 (p. 87) = Melchisedec (*Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti 1885, 62) şi Iorga (*Inscripţii*, 38—9); inscripţia cu privire la moartea lui Ştefan II Vv. Moldovei (p. 97) = Melchisedec (*Rev. p. ist., arh. şi fil.*, I (1884), 140, No. 89); epitaful aceluiaş Voevod † 1447 (pp. 97—8) = acelaş (*Notiţe*, 5); epitaful Doamnei Oltea (p. 147) = Iorga (*o. c.*, 61); pisania dela bis. Uspenia din Botoşani (p. 159) = acelaş (*o. c.*, 226) şi, mai înainte, Al. Papadopol-Calimach (*Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. VIII, 134); pisania m-rei Pobrata (p. 159) = Melchisedec (*Notiţe*, 152) şi Iorga (*o. c.*, 56); epitaful lui Petru Rareş si al Doamnei sale Elena (p. 160) = aceiaşi (*Notiţe*, 154 şi *Inscripţii*, 56—7); pisania m-rei Bistriţa (p. 164) = aceiaşi (*Notiţe*, 60 şi *Inscripţii*, 37); epitaful lui Ştefan Vodă, fiul Lăpuşneanului (p. 164) = Iorga (*o. c.*, 58); epitaful Teofanei, fica aceluiaş (p. 164) = acelaş (*o. c.*, 47); epitaful Doamnei Stana † 1518 (p. 174) = Kozak (*o. c.*, 116); epitaful lui Gligorcea Vornicul (pp. 202—3) = acelaş (*o. c.*, 207); epitaful Zamfirei lui Ieremie Movilă şi al acestuia însuşi (p. 206) = acelaş (*o. c.*, 166 şi 167); inscripţia dela Curtea Veche din Bucureşti (p. 244) = Musceleanu (*Monumentele Străbunilor*, 67) şi Iorga (*o. c.*, 260—1); epitaful lui Vladislav Vv. dela Dealu (p. 254) = Iorga (*o. c.*, 100); epitaful Despinei, fiica lui Petru Şchiopul (p. 274) = acelaş (*o. c.*, 16); inscripţiile dela Bucovăţ (pp. 280—1) = acelaş (*o. c.*, 213—4); inscripţia lui Vlad Vodă dela Radu-Vodă din Bucureşti (p. 282) = acelaş (*o. c.*, 247); inscripţia de pe aghiazmatarul dela Mărgineni (p. 307) = acelaş (*o. c.*, 94) şi a. m. d.

Faţă cu aceste, d. St. N., va repetà, fără îndoială, mărturisirea din prefaţa cărţii sale (p. VI): „Am reprodus o

(¹) E menţionată în memoriul d-lui Iorga citat de d. St. N. în prefaţa cărţii sale.

sumă de inscripţiuni în text şi traducere, inscripţiuni culese de mine de pe la diferite mânăstiri şi biserici din ţară".

Da, însă — testis unus, testis nullus!

Evident că aşa fel publicaţia creşte, creşte mereu: nu însă spre buna reputaţie a autorului-editor şi nici spre folosul cetitorului-cercetător, căci acesta, având trebuinţă de-a consultà inscripţiile Bucovinene, bună oară, se va îndreptà tot la d. Kozak şi nu la d. St N., care. de altfel, nu prezintă serioasă încredere nici ca editor măcar. Căci ce încredere poate prezentà un editor care citeşte „decanul Hanos sau Haneş" în loc de „Decaneşul" (1) şi „la Ion" în loc de „Laiot"?

Operaţia de augmentare a publicaţiei merge însă şi mai departe: se extinde şi asupra adnotaţiilor istorice, dintre cari unele am arătat (tot cu evidenţa coloanelor paralele!), atunci când am cercetat datarea documentelor, în ce fel s'au închegat cu împrumuturi, prefăcute ori neprefăcute, dar totdeauna nemărturisite. Ducând acum această cercetare mai departe, vom constatà că pagini întregi din adnotaţiile istorice ale publicaţiei d-lui St. N. sunt înjghebate prin retipăriri de expuneri şi naraţiuni, culese — cu egal interes şi sârguinţă — de prin tot felul de opere şi lucrări istorice, edite şi inedite.

Aşa, de o pildă, iată ce zice d. Onciul în cursul său de Istoria Românilor dela Universitate (curs stenografiat, 1903-4, f. 223) şi iată ce zice şi d. St. N., *fără citaţii*, într'ale sale Documente slavo-române, p. 130:

In scrisoarea sa către Arhiepiscop. Ştefan zice că pe atunci Turcii, după cum a auzit, oştiau în ţările Apusului; iar în răspunsul Arhiepiscopului Dorotei se zice că tot atunci Sultanul Mohamet, întorcându-se din ţara arnăuţească, a poruncit Arhiepiscopului să se strămute la Constantinopol. Aceste împrejurări nu concordă de loc cu faptele din anul 1456, când Mohamet atacà Belgradul la Dunăre. Cea dintâi expediţiune în ţara arnăuţească, adecă Albania, con-	In scrisoarea sa către Arhiepiscop, Stefan zice că pe atunci Turcii, după cum a auzit, oştiau în ţările Apusului; iar în răspunsul Arhiepiscopului Dorotei, se zice că tot atunci Sultanul Mohamet, întorcându-se din ţara arnăuţească, a poruncit Arhiepiscopului să se strămute la Constantinopol. Aceste împrejurări nu concordă de loc cu faptele din anul 1456, când Mohamet atacà Belgradul la Dunăre. Cea dintâi expediţiune în ţara arnăuţească, adecă Albania, con-

(1) Pentru această denumire, a se vedea, I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Ţării-Româneşti*, I, 384.

dusă de Mohamet în persoană, s'a făcut în anul 1466. Din acel an trebue să fie și scrisoarea Arhiepiscopului Dorotei, care menţionează această expediţie ca întâmplată puţin mai înainte. Şi notiţa contemporană din Nomocanonul, în care s'a păstrat această corespondenţă, spune că Dorotei a fost scos din scaun şi dus la Constantinopol in anul 6974 (1466), în al cinci-spre-zecelea an al domniei lui Mahomet.	dusă de Mahomet în persoană, s'a făcut în anul 1466. Din acel an trebue să fie și scrisoarea Arhiepiscopului Dorotei, care menţionează această expediţie ca întâmplată puţin mai înainte. Şi notiţa contemporană din Nomocanonul, în care s'a păstrat această corespondenţă, spune că Dorotei a fost scos din scaun şi dus la Constantinopol în anul 6974 (1466), în al cinci-spre-zecelea an al domniei lui Mahomet.
. . . .	. . . .
Mitropolitul Visarion, pentru urmaşul căruia Ştefan cerù bine cuvântarea Arhiepiscopului de Ohrida, nu poate fi altul decât episcopul de Roman, care în timpul când ţara erà împărţită între doi Domni, luase titlul de Mitropolit, ca episcop al ţării de jos.	Mitropolitul Visarion, pentru urmaşul căruia Ştefan ceru bine cuvântarea Arhiepiscopului de Ohrida, nu poate fi altul decât episcopul de Roman, care în timpul când ţara era împărţită între doi Domni luase titlul de Mitropolit, ca episcop al ţării de jos.

Tot aşà (fără citaţii) reproduce d. St. N. la p. 280 a publicaţiei sale două pagini (7–8) din *Contribuţiuni la Istoria Munteniei* ale d-lui N. Iorga, iar la p. 292 o pagină (141) din *Cuvinte din Bătrâni* (vol. I) ale d-lui B. P. Hasdeu. (¹)

Şi d-sa crede că-i suficient, pentru edificarea cetitorilor şi pentru împăcarea conştiinţei sale, să adaoge: *rectifică* d. Onciul, *spune* d. Iorga, şi *zice* d. Hasdeu, fără a indica prin semnele îndătinate unde încep şi sfârşesc rectificările, spusele şi zisele d-lor Onciul, Iorga şi Hasdeu şi unde sfârşesc şi încep ale d-sale — d-lui St. N.!

E, se'nţelege, şi acesta un fel de a înjghebà cercetări istorice; dar, cum ziceam mai sus, cu totul special şi, până acum cel puţin, propriu numai autorului publicaţiei de „Documente slavo-române".

Acum, după ce am văzut în ce fel a improvizat d. St. N. materialul istoric al publicaţiei sale, să vedem metoda şi forma în care ni-l prezintă. Cercetarea noastră în această privinţă va fi scurtă, căci am avut prilejul mai înainte să ara-

(¹) Semnalăm numai exemplele în care reproducerea se prezintă în formă mai *compactă,* căci afară de aceste sunt multe altele, în care reproducerea s'a căutat a se ascunde prin întreruperi şi inversiuni, foarte deochete însă.

tăm cele mai multe scăderi pe cari ar fi trebuit să le relevăm în acest loc (orânduirea nesistematică a materialului documentar, neîndeplinirea lucrărilor ce condiţionează editarea ştiinţifică a textelor, spăimântătoarea mixtură botezată „adnotaţiuni istorice", dezvoltarea din nou a unor cestiuni bine şi în deobşte cunoscute, repetarea aceloraşi cestiuni de două şi de trei ori, contrazicerile şi greşelile numeroase, neexactitate în tipărirea mai ales a datelor etc). Nu ne mai rămâne deci decât să arătăm cum d. St. N. a citat publicaţiunile întrebuinţate, a făcut rectificările observate şi a alcătuit indicele numelor. Şi aci iarăş, cu părere de rău, vom fi nevoiţi să facem unele constatări puţin măgulitoare pentru d. St. N.

Aşa d-sa nu-i familiarizat nici măcar cu modul obişnuit de a cità publicaţiunile. Aceasta pentru că nu merge niciodată direct la izvoarele sau lucrările istorice pe cari le menţionează, ci le împrumută de pe unde şi cum poate. Astfel reproducând după d. Hasdeu (*Cuvinte din Bătrâni*, I, 141 o pagină despre Banul Udrea al lui Mihai Viteazul, reproduce aidoma şi citatele de acolo, între cari unul sună (p. 292): „v. Heidenstein, p. 236". Acest citat care şi are rostul său la d. Hasdeu, unde la p. 105 se dă şi titlul operii lui Heidenstein (*Rerum Polonicarum libri XII*, Francfurti 1672), evident, aşà cum e, n'are nici o noimă la d. St. N.!

In aceeaş categorie pot intrà citatele în care se însemnă numai nume de autori, fără vre-o altă indicaţiune [Marco Bandini la p. 87, Barovius la p. 288, Bielski la p. 365, Cromer la pp. 88 şi 116, Dlugosz la pp. 88, 99, 110, şi 115, Logofătul Miron *(sic)* la p. 168, Mihovic *(sic)* la p. 116, Ostermeyer la pp. 244 şi 272, Turocz *(sic)* la p. 4, Urechie la pp. 115, 174, 181 şi 202, Windecke, la p. 220 şi Wagner Saros (??) la p. 84]; acele în cari pe lângă numele autorilor se mai dă şi paginile, însă tot fără vre-o altă indicaţiune [Şincai, 240 (la p. 274), Venelin, p 111 (la p. 9), Uljanitki, p. 70 şi 78 (la pp. 225 şi 121 2)]; în sfârşit acele în care, deşi se dau unele indicaţiuni, lipsesc tocmai cele absolut necesare [Letop. (ediţia ?), I p. 151 şi 164 (la pp. 148 şi 185), Quellen (ce fel ?) I, p. 21 (la pp. 10, 37 şi 75), Cuvinte din Bătrâni (volumul ?), p. 140 şi 147 (la p. 292), Xenopol, Istoria Românilor (ediţia ? volumul ?), p. 556 (la p. 182), Grof Teleki Iozef, Hunyadiak Kora (volumul ? pagina ?) la p. 110, Şincai, Cronica Românilor (ediţia ? volumul ?) pp. 54 şi 102 (la p. 116), Al. Ştefulescu, Tismana (ediţia ?), p. 137 (la p. 65), Engel, *Geschichte der Wal.* (volumul ?), p. 189 (la p. 10).

Aşa mai departe am putea înmulți îndestul aceste exemple, căci mai nu e citat în publicația d-lui St. N. care să fie bine făcut, afară bine înțeles de unele din cele împrumutate. Nevoind însă a încărca prea mult această pagină ne oprim aci, relevând un citat de toată frumuseţea, dela p. 84. Acolo se zice: vezi „Enciclopedia Ungară *de* A. Pallas" (A Pallas Nagy Lexikona). Acum ştiți cine e acest *A. Pallas*, pe care d. St. N. îl crede de autor al marelui Lexicon jubilar milenar unguresc? Insăş *Minerva* (Pallas Athene)! Dar nu cea născută din capul lui Jupiter, ci aceea care în capitala Ungariei numeşte un mare institut de editură, cum bunăoară ar fi sau mai bine poate fi „Minerva" din Bucureşti, care, dacă ar edita o Enciclopedie românească, d. St. N. consecvent cu sine, ar trebui s'o citeze: „vezi Enciclopedia românească *de* Minerva", căci la aceasta se reduce lucrul. Iată la ce ridicul poate duce uşurința şi nepriceperea!

Neapărat că o publicațiune ca aceea a d-lui St. N. cu numeroase greşeli, contraziceri şi reveniri, nu se putea să nu cuprindă şi o respectabilă erată, corigendă et adendă, în care cetitorul să poată urmări greşelile strecurate, îndreptările făcute şi ultimele rezultate ale cercetărilor autorului. Evident, lucru folositor, dar nu şi deplin. Căci autorul în loc să concentreze acolo, unde se caută de obiceiu, îndreptările ce are de făcut, le ascunde prin tot felul de note, unde nu le poate găsì decât cetitorul atent şi răbdător. Aceasta se înțelege în paguba d-lui St. N. Aşa bunăoară în câteva cuvinte perdute în notele dela pp. 225 şi 338, ni se spune că adnotațiunile dela pp. 98–9 sunt greşite. Mai caracteristic însă, pentru felul de a lucrà al autorului decât aceste rectificări, sunt trimiterile lămuritoare ce le face dela un loc la altul. Astfel la p. 173 ne trimete la p. 170 ca să găsim ceva ce *nu* se află acolo; iar la pp. 185, 242 şi 281 ne trimite la pp. 164, 4 şi 275, ca să găsim cu totul *altceva* decât ceeace doreşte d. St. N.

Se poate ceva mai neglijent?

Cu aceste am ajuns la tabla numerelor, despre care iarăş trebue să spunem câteva cuvinte, căci chiar alcătuirea unei table de acestea e o lucrare care trebue făcută cu răbdare, cu grije şi.... inteligență. Altfel ajungi să faci o tablă ca a d-lui St. N., în care unele nume de locuri şi persoane sunt trecute de două, trei, ba chiar şi de patru ori (Zápolya, bună oară e pus şi la Ianăş Voevod, Ianăş Craiul şi Ioanoş Craiul), iar altele niciodată. Controlul îl poate face ori şi

cine. Pe lângă aceste scăderi, tabla cărţii d-lui St. N. conţine şi destule curiozităţi. Aşa Dimitrie Iacsici e pus şi la Dimitrie şi la Iacsici, Zottu Tzigară, ginerele lui Petru Şchiopul, e pus şi la Zottu şi la Tzigară, târgul Roman e pus şi la târgul şi la Roman, Ruxandra Doamna din Moldova, e pusă de două ori, odată ca fiica lui Petru Rareş, a doua oară ca soţie a lui Alexandru Lăpuşneanu, pe când Ruxandra Doamna din Ţara Românească e pusă o singură dată şi ca fiică a lui Neagoe Basarab şi ca soţie a lui Radu dela Afumaţi (şi—după d-l St. N.—soţie şi a unui Basarab Pretendentul?), pentru Baratul suntem trimişi la Martinuzzi, iar pentru Bitvar la Buda — deşi nici pe Martinuzzi nici Buda n'o găsim trecută în tablă, etc. etc.

Aşa indice — mai rar!

*
* *

Ajunşi la sfârşitul acestei recenziuni, mai avem o datorie: să arătăm şi ce este bun, foarte bun chiar, în publicaţia de Documente slavo române a d lui St. N.

Sunt, mai întâi, unele documente, netipărite în alte publicaţiuni, cari aduc contribuţiuni foarte preţioase la istoria noastră în sec. XV şi XVI, — adevărate mărgăritare, pe cari însă autorul nu le-a putut distinge din restul materialului său istoric, foarte neegal şi foarte amestecat; sunt, apoi, multe fragmente de documente, dispersate prin întreaga publicaţiune, cari lămuresc tot atâtea cestiuni istorice, dar cărora autorul, cele mai adesea-ori şi nu le-a putut găsi nici locul şi nici legătura cu evenimentele la cari se rapoartă; sunt, în sfârşit, o mulţime de note, însemnări, culese din o sumedenie de izvoare şi răspândite prin toate părţile publicaţiei, cari însă, din cauza lipsei de metodă în expunere, sunt condamnate a rămâne ascunse pentru cea mai mare parte a cetitorilor.

Ei bine, toate aceste documente, fragmente, note şi însemnări constituesc un material istoric destul de însemnat, pentru ca publicaţia d-lui St. N., cu toată mulţimea defectelor, să fie totuş, până la altele, de folos cercetătorului istoric, care va putea scoate din ea, cum am zis, multe contribuţiuni, lămuriri şi date nouă cu privire la istoria noastră în sec. al XV şi XVI. Iată deci, cum d. St. N. a putut alcătui, cu un material istoric în mare parte bun, foarte bun chiar, o publicaţie aşa de defectuoasă, cum, drept vor-

bind, n'a apărut încă la noi în timpul din urmă în care importanța şi valoarea publicaţiilor istorice a mers din progres în progres. Ciudat, dar adevărat!

Aceasta pentru că, ca să poată cineva alcătui o publicație de documente slavo-române cu pretenţiile ştiinţifice aceleia a d-lui St. N., nu-i e deajuns numai cunoştinţa limbei bulgăreşti şi sârbeşti, şi deci, prin aceste, familiarizarea cu limba mediobulgară a vechilor noastre documente; ci, pe lângă aceasta, mai trebue, întâi, pregătire, înţelegere şi descernământ critic pentru cestiunile istorice, apoi, metodă de cercetare şi expunere, — însuşiri, cari, cum am arătat, rând pe rând, lipsesc cu totul d-lui St. N.

Căci, într'adevăr, ce pregătire istorică poate aveà cineva, care nu ştie să transforme în calendarul nostru de azi o dată calendaristică bisericească medievală, care identifică Branul cu Baia, pe Ştefan Vodă Răzvan cu Ştefăniţă Vodă Şchiopul şi pe Iane Banul lui Mihai Viteazul cu Iane Vistiernicul lui Aron Vodă şi care ne spune că Bielski din sec. al XVI-lea întăreşte spusele lui Urechie din sec. al XVII? Ce înţelegere pentru cestiunile istorice poate aveà cineva, care, din 80 de documente nedatate, n'a putut datà mulţumitor nici măcar a zecea parte şi care face o apropiere ca aceea arătată între Martinuzzi şi Alexandru Lăpuşneanu? Ce descernământ critic poate aveà cineva, care ne prezintă drept documente autentice nişte *formulare* de documente, care nu înţelege că acel „la Ion Basarab" descoperit de d. St. N. este Laiot Basarab şi care nu găseşte mijlocul să controleze, să verifice ori să restitue data unui document? Şi, în sfârşit, ce metodă de cercetare şi expunere poate aveà cineva, care nu e în stare să facă un citat corect, care ortografiază latineşte cu *ş* şi cu *ţ* şi care ne-a dat o publicaţie dezordonată şi plină de tot felul de *împrumuturi*, contraziceri şi greşeli, ca aceia cercetată în paginele precedente? -

Evident, cu mult prea mult sub nivelul cunoştinţelor, priceperii, şi pregătirii ce trebue să posedă acel care s'ar apucà să facă o lucrare ca aceea ce s'a încumetat să alcătuiască nefericitul autor al publicaţiei de „Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI".

E deci foarte la locul ei întâmpinarea:

Ne, sutor, ultra crepidam!

ALEX. LĂPEDATU.

N. B.— Cu privire la data de lună pe care am propus-o la scrisoarea lui Ilie Voevod către Bistriţeni din 1546 (nota 2, p. 1151, a. XL al acestei reviste), avem de observat următoarele: dacă consimţământul pe care Domnul în scrisoarea sa spune că i-l dase Sultanul pentru domnie *(„cum voluntate Caesareae Maiestatis")* nu cumva îl obţinuse Ilie Vodă cu prilejul călătoriei pe care el o făcuse la Ţarigrad înainte de moartea părintelui său, la 1544 (Ureche, în Kogălniceanu, *Cronicele României*, Bucureşti 1872, 1, 205),— evident data de lună pusă de d. Iorga (Decemvrie, în *Doc. Bistriţei*, I, XLV) e mai acceptabilă, decât acea pe care am propus-o, dat fiind faptul că acest consimţământ nu s'ar fi putut obţine în interval numai de o lună.

Iar cu privire la năvălirea lui Laiot II Basarab (nota 2, p. 1154), mărturia analistului contimporan Hieronim Ostermayer (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Braşov 1903, p. 505), nu se poate excepţionà întru nimic, — aşa că trebue să admitem *şi* o a doua năvălire a lui Laiot II în *1544*, pe lângă cea dintâi din 1538.

La p. 1080, rând 18 de sus în jos, să se citească „vărul său" în loc de „fratele său", cum din eroare s'a tipărit.

A. L.

CRONICA LITERARA ȘI ȘTIINȚIFICA

I. Fapte.

Astronomie. — Axa închipuită, împrejurul căreia se învârtește pământul, nu e fixă. După câteva zeci de mii de observații, s'a văzut acuma că punctul „polar" nu stă locului, ci oscilează pe o întindere cam de 12 m. (Bul. astrom., 1907, p. 147). Globul pământesc se aseamănă deci, în adevăr, cu o *sfârlează* care, învârtindu-se in jurul său, se pleacă în acelaș timp când într'o parte, când în alta. Acest fapt — ca și altele — dovedește că închipuirea despre perfecțiunea geometrică a mișcării corpurilor cerești e o simplă ilusiune. M.

*

Arheologie. — Istoricul Gibbon, spunea acum 130 de ani că, dacă Justinian, în veacul al VI, în loc să aducă mătasea, ar fi adus tiparul din China, oamenii ar fi trăit mai puțin luxos, dar noi am putea citi azi comediile lui Menandru și toate decadele lui Titu Liviu. Intr'adevăr, pierderile suferite de literaturile clasice sunt mari, și în bună parte ireparabile. Totuși Egiptul cel bogat în multe, și-a luat sarcina să îndrepte ici, colo câte ceva, din aceste pierderi. Fâșiile de papyrus de prin mormintele egiptene au dat la iveală scrieri considerate ca pierdute pe vecie, cum a fost *Constituția Atenei* a lui Aristotel, *Imnurile* lui Bacchylide și *Mimiambii* lui Herondas. De curând s'au desgropat fragmente lungi din poetul comic grec Menandru (sec. IV a. C.). O parte din ele au și fost publicate în cursul anului trecut (*A. Kretschmar*, d. Menandri reliquiis nuper repertis, Leipzig 1906), iar altele — vre-o 1.000 de versuri — vor apărea în curând la Paris sub îngrijirea lui Lefebure.

Au fost în Grecia veche sute de poeți comici, care au compus mii de comedii; dar din toată această bogăție ni s'au păstrat doar câteva nume și titluri și abia 11 comedii întregi, ale lui Aristofan. Pe de altă parte, comedia romană, cu Plaut și Terențiu, și până la un punct chiar cea franceză, cu Moliere, purced din obârșie greacă. Dacă privim lucrul așà, vestea despre desgroparea comediilor lui Menandru — poetul genial al comediei nouă — din simplă știre filologică

devine știre de interes general pentru toți iubitorii de literatură și de teatru. L.

*

Drept și econ. politică. — In locul agitației teoretice de altă dată, triumfă între socialiști o direcție din ce în ce mai practică.

Și anume: clasa lucrătoare n'are de așteptat nimic dela protecția Statului, a cărui esență e să apere tocmai clasa antagonistă. Ori ce serviciu relativ la îmbunătățirea soartei clasei muncitorilor, trebue să fie „monopolizat", zic neo-socialiștii, de confederația sindicatelor, cari nu cer Statului decât libertate.

In locul reformei indirecte, prin parlamentarism, sindicalizmul propune acțiunea directă, făcută de muncitori înșiși prin: manifestații, greve, boicotaj, etc. Progresul va ieși din îmbunătățiri treptate în viața muncitorului, pentru care el trebue să desfășure zilnic cea mai mare activitate.

Sindicatul trebue deci să fie o „școală de voință". In acelaș timp el trebue să desvolte spiritul de conducere a producției, trebue să fie o „școală de economie socială". N.

*

Filozofie. — In deosebire de psichologii, cari reduc fenomenele de voință la celelalte fenomene afective și intelectuale, Höffding *(Le Concept de la Volonte*, Rev. de Metaph. Ian. 907) susține că în toate fenom. psichice se găsește un element de *voință*, deci, că voința e partea fundamentală a vieței sufletești.

Argumentarea autorului: Analiza ne arată, în adevăr, că fenomenul voluntar se compune din elemente intelectuale și afective. Dar, nu trebue să se piardă din vedere, că aceste elemente nu se prezentă nici odată izolate, ci într'o sinteză. *Acestă sinteză e caracteristica voinței.* Toate elementele ce alcătuesc sinteza au o anumită direcție, determinată de direcția totului. Nu există element psichic care să n'aiba o direcție oare care. Dar direcția înseamnă *mișcare*, *tendență* deci *voință.*

Această concepțiune voluntaristă e întemeiată pe legea relativitătei. Dacă conștiința nu e posibilă fără distincție între stările sufletești, urmează în mod evident, că fără o *activitate*, care să apropie stările conștiente spre a le distinge, nu poate exista viață conștientă. Activitatea, Voința e deci condiția primordială a posibilitătei vieței psihice. N.

*

Fizica. — Razele Roentgen ajută acuma și studiul fosilelor. Pentru a determină de. ex., speța unui animal dintr'un bloc de piatră ai

nevoe să observi unele mici amănunte. Când exemplarele de studiat sunt foarte rari (cum e cazul cu vestita lespede dela Berlin, în care se păstrează scheletul sburătoarei celei mai vechi, archaeopteryx), razele Roentgen ajută observarea, fără să fie nevoe să sfărâmi scheletul ori piatra care îl cuprinde. P.

*

Geografie. — In timpurile din urmă, in unele ţări, se ţine socoteală nu numai de cutremure, isbucniri vulcanice etc, ci de toate lunecările de munţi, de ruperea malului mărei şi de ori ce prăbuşire mai însemnată a scoarţei pământului. Se ştie astfel acuma, că tot cutremurul, care a ruinat marele oraş San-Francisco, e datorit unei mici lunecări. Un „sloiu“ de pământ (ceva mai mare decât Transilvania şi Bucovina) s'a mişcat cu 3 m. spre Oceanul Pacific.

Contemporanii lui *Cuvier* şi toţi partisanii teoriei cataclismelor aveau în vedere mai ales aceste întâmplări neaşteptate şi explicau toate schimbările pământului prin mari catastrofe. De când însă se ţine seamă (mai ales în Italia şi Japonia) de toate prăbuşirile scoarţei, dăm din ce în ce mai mult dreptate lui Lyell care nu vedea lucrând în tot trecutul planetei noastre decât tot cause ca cele „actuale“.

M.

*

St.-Naturale. — Se nasc azi specii noi? Fenomenul se poate observà în condiţiuni destul de clare. Unii cărăbuşi tropicali (Natur. Rundschau 1907, p. 100) derivă din forme de cărăbuşi târâţi ca pradă în moşoroiul unui soiu de furnici africane numite termite. Din nevoie de a „călărì“ adică a se ţinea de spatele furnicilor călătoare, unele organe ale cărăbuşilor s'au schimbat şi au eşit astfel *spete noi.* — Mutabilitatea speciilor nu mai e de loc aşa de problematică, după cum erà pe vremea lui Darwin. S.

*

Telogie. — In Luceafărul No. 2, cu cuvinte calde, tânărul poet O. Goga susţine că preotul ardelean n'are trebuinţă de variate şi profunde conştiinţe teologice — cum vor o seamă dintre profesorii mai tineri ai seminarului din Sibiu — ci că trebue să fie azi şi mâne ceea ce a fost multă vreme: *„un îndrumător cultural, un sfetnic politic al poporenilor săi“*.

Aceasta este foarte adevărat pentru preoţimea de peste munţi şi e de dorit ca şi preoţii noştri din regat să desfăşure o cât mai întinsă şi mai luminată activitate culturală, fără ca totuşi să se neglijeze şi studiile teologice mai înalte, căci . . . împrejurările politice de dincoace nu sunt la fel cu cele de dincolo de munţi. I. M.

2. Recenzii.

Th. Zielinski, *Die Antike und wir,* trad. din rusește, Leipzig, 1905. Intr'o serie de opt conferințe autorul, filolog de frunte și profesor la Universitatea din Petersburg, caută să dovedească următoarele trei fapte: 1) Studiul antichității este, din pricina unor condiții istorice și psicologice, un element organic de educație pentru societatea modernă și nu va dispărea decât odată cu întreaga cultură europeană. 2) Nici odată n'am fost mai aproape de cultura antică decât acuma; nici odată n'am avut mai mare nevoe de ea; nici odată n'am fost mai bine pregătiți pentru a o înțelege și asimila. 3) Studiul științific al antichității este mai interesant acuma de cât oricând: căci până astăzi nu s'au adunat de cât materiale pentru deslegarea unor întrebări, pe cari filologii trecutului nici nu și le puteau formulà. Suntem încă departe de sinteza definitivă și ne lipsește încă: o adevărată istorie a religiunii antice, a mitologii în dezvoltarea ei genetică, o istorie a moralei și filosofiei, una a culturii intelectuale și chiar materiale la popoarele vechi, ba, ce e și mai rău, chiar istoria literaturilor clasice. In ceeace privește istoria dreptului și cea a fenomenelor economice și sociale, suntem abia la început. —Asupra folosului adus de studiul antichității clasice, s'a scris mai mult decât se poate citì. Argumentele aduse de Zielinski însă sunt în bună parte personale și mai ales personal exprimate, autorul arătându-și și aici ca și în alte lucrări calitățile sale de scriitor original.

D. E.

Dr. Augustin Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici* (reproducere din «Unirea», 1906) Blaj, 1906, prețul 1 cor. 50 fil., 99 p.p. în 8⁰.

O carte de luptă pentru adevăr, scrisă de un învățat și prozator de mâna întâia, care a stabilit adevărul în multe locuri, unde mai înainte erau eresii, în amănunte ca și în lucrări de sinteză. In lucrări anterioare (vechile episcopii românești, Blaj 1902 și Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria) d. Bunea a expus păreri cu totul contrare istoricilor de până la d-sa asupra mitropolitului din sec. XVII, Sava Brancovici. In curând d. Mangra (mitropolitul Sava II Brancovici [1656–1680] Arad, 1906, 181 p.p.) a căutat să susțină iarăși vechile păreri. Cartea de față amănunțit cu fapte și argumente arată: că Sava Brancovici e Sârb din Ineu prin naștere și tot Sârb a rămas și ca mitropolit, genealogia fratelui mitropolitului — că ei ar fi descendenți din familia despoților sârbi — fiind o născocire; că a fost, pentru motive personale și politice, un mitropolit calvinisant — făgăduind propagarea calvinizmului chiar la întronarea sa, — n'a fost un luptător al neatârnării bisericii și nici al culturei românești, ave-

rea mitropoliei, școala și tipografia din Belgrad au fost lăsate în părăsire în vremea păstoriei lui Sava Brancovici; că prigonirea și căderea acestui mitropolit nu poate fi datorite statorniciei lui în credința ortodoxă, ci unor motive politice (uneltiri înpotriva lui Apafi) și imoralității personale a lui Bracovici; și că păstorirea lui Sava a fost întreruptă la 1659 și a fost din nou ales de-abia la 1662 —Sunt fapte și argumente în fața cărora adevărul rămâne aproape în totalitatea lui așa cum îl arată d. Bunea, imoralitatea lui Sava Brancovici ar fi însă discutabilă.

EM. P.

C. Giurescu și N. Dobrescu, Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu, împreună cu o introducere, Buc. 1906, 434 p.p.

Documentele sunt scoase din arhivele Vienei și se referă cu deosebire la relațiunile lui C. Brâncoveanu și urmașii săi cu Nemții.—E vorba de un moment rar în desfășurarea vieței noastre ca popor. Împărăția turcească se arătă din ce în ce mai slabă față de puterile «creștine». Pentru a duce lupta contra Sultanului, împăratul dela Viena își aruncă ochii asupra Țărei-Românești care să-i servească drept loc de ernatic trupelor, de oarece Ardealul era prea mic spre a putea adăpostì și hrănì armatele sale în timpul ernei. Ceeace suferеam mai înainte dela Tătari, începem acuma a suferì dela Nemți. Brâncoveanu totuși se pleacă spre Viena. Bun creștin și cu mare simț de demnitate personală, pentru a scăpà de necazurile venite dela păgân asupra țărei și asupra persoanei sale (trebuia să sărute piciorul până și la pași), el întreține o vie relație diplomatică cu Viena, în scopul de a se lipì definitiv de puterile creștine. Sfârșitul lui se știe.

Ceeace nu se știe destul, e opera de regenerare financiară și administrativă, pe care o începuse Brâncoveanu în țară. Introducerea dă atâtea și așa de luminoase amănunte asupra acestei opere de reorganizare, încât e în adevăr regretabil că acest interesant capitol (50 pag.) n'a fost deslipit de materialul documentar, spre a fi răspândit în cercurile cele mai largi ale acelora ce se ocupă de istoria culturei noastre. In deosebi profesorilor de istorie, le este neapărat trebuincioasă.

M.

Rumänen und Aromunen in Bulgarien mit 16 Bildern und einer Karte von Prof. G. Weigand (Leipzig, 1907).

O continuare a cunoscutelor lucrări ale aceluiași autor asupra dialectelor românești. Trecând din Oltenia în Bulgaria, d. W. constată sfiala țăranului român și «îmbucurătoarea conștiință de sine» a celui bulgar, precum și superioritatea satelor bulgărești asupra celor

românești. De remarcat observarea că grădinăritul l'au învățat Bulgarii dela Turci, minunați profesori în această privință.

Capitolul al II-lea se ocupă cu răspândirea elementului românesc în Bulgaria. Inceputul emigrației a fost mai simțit în sec. 18-lea; s'a întețit însă în deosebi după regulamentul organic și de atunci durează până azi. Din 86.000 Români, câți trăesc azi în Bulgaria, 11.708 sunt născuți în stânga Dunării, deci de curând emigrați. Legați de cetățenia românească n'au mai rămas decât 1409.

Cap. III se ocupă cu numele de localități de origine românească în interiorul Bulgariei. De relevat în deosebi e împrejurarea că de jur împrejurul Sofiei sunt o sumă de nume românești de sate în regiunea numită de Romani *Dacia mediterranea*. Numirile sunt mai toate de origină daco-romană, nu aromână și stau ca dovadă despre existența elementului românesc în aceste ținuturi în sec. 12 și 13-lea. Aci, în Balcani, în Dacia mediterranea, nu în apusul peninsulei balcanice, pune autorul origina limbei române.

Cap. IV se ocupă cu răspândirea Aromânilor în Bulgaria și dă numărul colibelor în fiecare localitate.

Lucrarea toată are aceleași calități ca și celelalte scrieri ale cunoscutului filolog și constitue un prețios adaos la literatura privitoare la Români.

M.

3. Reviste.

Deutsche Rundschau pe *Fevruarie, 1907.*— Hugo Gressmann studiază origina și variantele povestei despre «judecata lui Salomon» a celor două femei, cari reclamau acelaș copil. A plecat din India și această poveste, ca multe altele, căci cele mai multe și mai potrivite variante se găsesc acolo, dar apoi a trecut în China, în Tibet, in Arabia... Se găsește chiar în autorii latini și în picturile murale dela Pompeji. Pentru a 20 variantă autorul citează o gemă din moștenirea D. Cuccis (sic) Cahen din București, după analele Academiei de Inscripțiuni din Paris, pe anul 1880. „Obiectul, de care este vorba, consistă dintr'o agată brună de 15 m.m. lung. pe care sunt pictate șease figuri reprezentând scena următoare: o figură de statură înaltă, îmbrăcată cu o tunică lungă, stă pe un scaun înalt și ține în mâna dreaptă un copil gol cu capul în jos. Indărătul scaunului o figură mai mică de statură, cu o apărătoare de muște. Inaintea omului de pe scaun două femei, una în genunchi, alta cu brațele întinse; la spatele acesteia din urmă, un soldat cu coif, cu scut, gătește sabia. Figura principală, al cărei cap îl încinge o diademă, este un rege, și acest prinț este Salomon, fiul lui David. Cu toată insuficiența desenului.... (sic) cu greu se poate tăgădui aci scena renumitei judecăți, pe care o descrie istoria regilor din Iuda ca un semn de înțelepciunea lui“.

I. S. F.

Revue de deux mondes. *1 Martie.* — André Tardieu povestește (A Algésiras) penibila fază a cestiunei marocane care strânsese pe diplomați la Algesiras. Un capitol de istorie contimporană de un rar interes, — mai ales pentru cei ce cred că politica unui stat e o problemă care poate fi deslegată ușor de ori și cine. Răsboiul din Extremul-Orient a fost o dovadă că toate artificiile civilizației moderne pot fi puse în joc de un popor care *„vrea* să ajungă la scop". Articolul de față dă în deosebi o înaltă idee de enorma energie, pe care politica complexă, modernă o cere dela cei ce își iau răspunderea de a conduce statele pe calea diplomatică.

Van Vorst (Un siecle de poesie americaine) resuma activitatea literară poetică a Americanilor. Până la Edg. Poë, puritanismul ținuse sufletul coloniștilor în purgatorul spaimei de „condamnarea veșnică" pe lumea cealaltă. Cu Poë și mai ales cu Emerson începe reacțiunea: „viața de aci e și ea ceva" apoi abia cu Whitman se înfiripează optimismul, iar „americanii" au încredere în omul pământesc și în viitorul lui. Adevărata poesie însă nu s'a ivit nici până acuma dincolo de ocean.

In No. dela 15 *Martie,* cei ce s'au interesat de mistificarea literară de acum câțiva ani (procesul pentru„ plagiatul" lui Caragiale) vor găsi în articolul lui Wyzeva notițe despre cazuri neasemănat mai ciudate.

La Revue. *1 Martie.* — Intr'un articol „Le mouvement littéraire en Roumanie" se citează în rândul întâi al producțiunii noastre literare *le Calvaire de feu* a d-lui A. Macedonski. *Limiah* și *Nicovera* e o operă poetică „d'une vigueur sans précédent" datorită d-nei Riria.

In schimb sunt alte articole interesante. *O. Reclus* vorbind de lupta între limba francesă și flamandă în Belgia, crede că franceza va învinge, iar K. Lamprecht, cunoscutul istoric german, e un „megeloman", când afirmă contrarul. Istoria dovedește că dela 1200 și până azi, limba franceză a cucerit 70.258 hectare din ținutul idiomelor germanice (câte 100 h., pe an). Acuma 15 ani, lupta se da asupra capitalei. Acuma, Bruxelles e mai mult de jumătate câștigat de limba franceză.

Dr. *M. Fleury* (l'alimentation des travailleurs intellectuels) vorbește de „osteneala organisată, sistematisată" și de consecințele regimului alimentar asupra memoriei, judecăței etc. — Sfaturi de real interes practic.

In No. din *15 Martie, S. L. Roca* (le panamericanisme) studiază lupta dintre Statele-Unite și Europa—în deosebi Germania—pentru a-și întinde influența economică și politică asupra întregului continent american. Spaniolii, după ce au fost alungați din America, au cercat pe temeiul comunității de limbă să țină relațiuni cu America latină, dar republicele latine de peste ocean au nevoe de mărfuri industriale, ceea ce nu le poate veni din Spania.

CRONICA ARTISTICĂ

Bugetul artei. A apărut în fine şi budgetul Casei Artelor. El se încheie la venituri ca şi la cheltueli cu suma de *1.253.200 lei*. La prima vedere ne bucurăm aflând că şi la noi se fac aşa de însemnate cheltueli pentru artă. Privind mai de aproape însă, decepţia e mult mai mare decât bucuria efemeră dela început. Căci pentru artă în adevăratul sens al cuvântului nu revine decât o prea infimă parte: tot se duce în administraţie şi pentru întreţinerea de şcoli.

Fireşte că şi acestea din urmă sunt foarte necesare. O Casă a artelor însă are, cred, misiunea de a îngriji şi de depositele artistice, cum sunt muzeele şi Pinacotecele. Tocmai acestea însă sunt cu totul neglijate. Suma ce se prevede pentru sporirea şi întreţinerea lor e numai 9.500 lei pentru întreaga ţară.

Din această sumă revin 5.000 Pinacotecei din Bucureşti, 2 500 celei din Iaşi şi „2.000 pentru complectarea materialului necesar şi întreţinerea lui" la Muzeul de etnografie şi artă naţională. Muzeul de antichităţi, printr'o neexplicabilă anomalie, nu e trecut la Casa Artelor. Ceeace presupune, sau că acel muzeu nu se ocupă de artă sau, în caz contrar, că noua secţiune a ministerului nu îndrăzneşte să se amestece în daraverile acelei instituţii. Prin urmare pentru singurul muzeu ce-i rămâne Casei artelor, aceasta nu acordă decât 2.000 lei anual. Suma alocată e cu atât mai ridiculă, de oare ce Muzeul acesta fiind înfiinţat la 1 Oct. 1906 se află în formaţiune şi are nevoe de fonduri din cari să-şi procure noile colecţiuni.

Căci nimeni în lume nu poate alcătui muzee numai cu vorbe bune. Aceasta o ştiu foarte bine acei ce au lucrat bugetul. Prin rapoarte amănunţite am arătat-o de altfel la timp. De ochii lumei ei înşişi par a fi convinşi de aceste adevăruri. Ba îi auzi declamând fraze pompoase şi vorbind cu atâta drag de arta naţională, încât ai crede că ea nu are apărători mai sinceri şi mai aprigi ca ei. In realitate însă şi pe ascuns comit crime ca aceasta. Căci e într'adevăr o

crima sa reduci astfel fondul de înzestrare a unui muzeu d'abià început. Pe răstimpul dela 1 Oct. 1906 până la 1 April 1907 se trecuse 4.000 L. pe seama acestui muzeu. S'a dovedit că erà cu totul insuficient pentru amenajarea lui In loc de a o sporì, Casa artelor reduce chiar această sumă.

Mai mult încă, pentru a împiedicà deschiderea muzeului, i se mai suprimă un servitor din cei doi câţi avea. Se realizează astfel în total o economie de 2.800 lei, care s'ar părea că erà absolut necesară pentru a salvà bugetul anului cu excedente. In schimb însă vedem că la administraţia centrală — acolo unde control public nu există — se sporeşte cu 5.000 lei fondul dela articolul 7, cap. I pentru „cheltueli extraordinare şi neprevăzute". Observ că în afară de aceste cheltueli extraordinare, mai există la Cap. b, P. IV un „serviciu extraordinar" cu un buget de 138.300 L. La Cap. VIII, art. 48 găsim un alt „fond pentru deschideri de credite suplimentare şi extraordinare" care deasemeni a fost sporit cu 3.574 L. Nu erà oare mai normal ca să se lase cel puţin aşa cum era fondul foarte bine prevăzut pentru îmbogăţirea muzeului şi să nu se sporească capitolele cheltuelilor cari fiind „neprevăzute" nu se putea dinainte ştì că reclamă un spor de 8.547 lei? Trec, deocamdată, asupra celorlalte anomalii din buget. Se pare că unele din ele vor fi reparate, în urma unor puternice şi juste protestări.

Mă mulţumesc a semnalà şi a protestà contra nesocotinţei şi nedreptăţei ce se face atât muzeului cât şi pinacotecelor. La ce ne mai trebue o Casă a artelor, a cărei administraţie centrală singură costă 107.340 lei, când pentru artă într'adevăr se cheltueşte mizerabila sumă de 9.500 lei numai.

N'au oare dreptul să se revolte artiştii faţă de lipsa de sprijin şi încurajare ce li se acordă? N'are dreptul publicul cel mare, care începe să se intereseze şi de mersul artelor în ţară, să fie mirat de nedreptatea strigătoare din partea Statului? Şi nu se tem cei cari au răspunderea imediată a acestor treburi publice, că va venì momentul când se vor da pe faţă uneltirile lor prea de tot bizantine şi dăunătoare bunului mers al instituţiilor de artă?

Cu glume, cu promisiuni falacioase şi cu abilităţi de tot felul nu se întemeiază un curent sănătos nici în câmpul artistic. Cinste, energie, vederi clare şi muncă stăruitoare e necesară şi aci ca peste tot. Altfel ajungem şi pe acest tărâm la aceiaşi desorganizare care există, pare-se, şi aiurea.

In aşteptarea unei îndreptări e nevoe ca abuzurile să fie demascate, publicul şi cei în drept să fie cel puţin informaţi.

AL. TZIGARA-SAMURCAŞ.

CRONICA ECONOMICA ȘI POLITICA

Întinderea pământurilor date la țărani.

În legătură cu „Chestia agrară" și cu gravele răscoale țărănești din zilele acestea, e interesant să ne reamintim încercările făcute până acuma spre a deslegà problema rurală prin simpla împărțire de pământ.

Prin secularizarea moșiilor mănăstirești, care erau a cincea parte din toată întinderea țărei, statul ajunsese în 1863 mare proprietar. In 1864, o lege împropietărește 463 000 de țărani. Și anume: 316.000 săteni primesc 1.700.000h. dela proprietari (cari erau obligați astfel să dea fiecare două treimi din moșia sa țăranilor), iar alți 147.000 primesc 610.000h. dela stat.

In 1877, statul mai împarte încă 228.000h., la care se mai adaogă în 1889 încă 22.000h.

Legea Carp din 1889 înlesnește o nouă împroprietărire. Dela 1889 până la 1896 se mai distribue țăranilor alte 385.000h., iar dela 1895 până azi au mai cumpărat sătenii dela stat încă 150.000h. — In total, dela 1864 și până azi, statul singur a dat aproape 1 400.000h. și a încasat dela țărani suma de 300mil. lei. (Mouv. econ. Febr. 907).

E de amintit că între 1867 și 1889, au cumpărat dela stat și proprietarii loturi mai mari (163.000h), dar legea Carp din 1889 opri această cumpărătură, pentru ca pământul să rămână a fi cumpărat de țărani.

Aceasta dovedește că de aproape o jumătate de veac, experiența cu împărțirea pământului continuă; iar dacă crizele agrare se repetă, e o dovadă că împărțirile de până acuma au fost un leac provizoriu al unui rău mult mai adânc.

T.

Anul parlamentar 1906—907. — Activitatea parlamentului e pe sfârșite. După scurta sesiune dela deschiderea Expoziției jubilare, a urmat eșirea din Minister (15 Iunie) a d-lui A. Bădărău, o personalitate

politică a parte, cum nu cunoscuse încă parlamentarismul romanesc. In loc a venit la justiţie d-l D. Grecianu, având rolul unui lenitiv; a şi anunţat îndată un proiect de lege, tinzând să dea mai multă demnitate şi mai multe garanţii de indepedenţă magistraturei.

La 25 Octombre, părăseşte ministerul şi d-l M. Vlădescu. „Revista generală a învăţământului" l'a însoţit cu designarea specială „cel mai rău ministru de instrucţie", iar publicistica a avut de înregistrat cu această ocazie un fel de emulaţie din partea acelora ce doreau să-i consacre acest titlu pe cale plebescitară. Locul în minister a fost ocupat de d-l Dissescu. Cu preocupări de artă bizantină, teosofie etc. d-sa era menit să fie earăşi un lenitiv pe o plagă foarte gravă. Şi astfel s'a deschis sesiunea de toamnă.

Inceputul ei a fost excepţional. Din consideraţie pentru sănătatea suveranului, şefii opoziţiei au declarat că se abţin dela discuţia adresei. Timpul cruţat venea astfel ca un câştig pentru o activitate mai bogată parlamentară. Dar, cu toate remanierele, cabinetul suferea de o criză internă: scisiunea între partizanii d-lui G. Gr. Cantacuzino şi ai d-lor T. Ionescu şi A. Bădărău. Nefiind astfel apt pentru o activitate unitară, lungimea zilelor şi săptămânelor devenea pentru guvern o adevărată primejdie. Şedinţele abia se puteau ţine pentru votări de indigenate şi nici pentru acestea totdeauna. S'a simţit îndată un fel de penibil „relache" parlamentar. De aceea s'a luat vacanţă mai repede şi s'au deschis, după anul nou, ceva mai târziu şedinţele. Cele dintâi nu s'au putut ţinea însă din lipsa numărului regulamentar.

Acalmia a fost întreruptă de un incident: proiectul de lege pentru organizarea învăţământului superior. Un articol al acestui proiect lăsà la „aprecierea" ministrului numirea unui număr de profesori universitari, iar pentru alţii stabileà condiţiuni unice, – potrivite pentru anumiţi candidaţi. Pe lângă acestea, proectul prevedea înfiinţarea unui număr considerabil de catedre (52). — Universitatea nefiind însă consultată potrivit legii în vigoare, a văzut în acest proiect, ţinut secret până în ultimul moment, o atingere a autonomiei sale. Un memoriu [1] a expus situaţia: guvernului, primului ministru, şi opiniei publice. Dar proiectul e dus totuşi în faţa parlamentului având drept raportor pe d-l Bădărău, iar ca susţinător fervent pe d-l T. Ionescu.

Intre acestea agitaţia în opinia publică crescuse. D-l D. A. Sturza la o întrunire a partidului liberal declară că, dacă proiectul guvernului devine lege, nici legea aceasta nici urmările sale nu vor fi respectate de liberali. D-l P. P. Carp, deplorând caracterul budgetar nu cultural al acestui proiect, propuune ca ultimă măsură împăciuitoare: amânarea discuţiei în cameră şi consultarea legală a universităţei.

[1] Redactat de d-l Pangrati şi aprobat de senatul universitar.

Guvernul menţine totuşi hotărârile sale. Proiectul e luat in considerare. Atunci senatul universitar, după un al doilea memoriu de protestare, faţă de turburarea spiritelor, suspendă cursurile şi o întrunire publică, la care aveau să iea parte mai mulţi profesori, a fost anunţată. Abia în clipa cea din urmă proectul a fost retras.

După toate normele parlamentare, guvernul silit de opinia publică să capituleze trebuia să se retragă sau să schimbe cel puţin ministrul de resort. Spre surprinderea generală, guvernul d-lui G. Gr. Cantacuzino şi camera răspunde printr'un vot de încredere dat ministrului cu proiectul retras! Şi astfel, cu ocazia aceasta, vocabularul parlamentar s'a îmbogăţit cu o nouă expresie: *proiectul cade, dar guvernul rămâne*..., o contribuţie originală ia istoria instituţiilor parlamentară din Europa orientală.

Acestea sunt faptele. Insemnătatea lor însă e departe de a fi trecătoare; ea este de un nivel istoric. Desamăgirea aceasta a opiniei publice e cât se poate de gravă într'un regim constituţional. — De altfel s'a văzut îndată urmările, în desăvârşita lipsă de autoritate a guvernului şi parlamentului faţă de isbucnirea mişcărilor ţărăneşti în Moldova de sus, lăţite apoi repede şi în alte părţi ale ţărei. Dar această teribilă pedeapsă a tuturor neglijenţelor şi slăbăciunilor anterioare rămâne să fie cercetată mai de aproape în numărul viitor, căci, din nefericire, în momentul de faţă, manifestările ei nu s'au terminat încă.

M.

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTAR

Băncile româneşti din Transilvania şi Ungaria.— Când vor apare aceste rânduri, mai toate institutele financiar-economice româneşti de peste munţi îşi vor fi ţinut deja adunările lor generale anuale, în scop de a dà seamă acţionarilor şi publicului interesat despre activitatea lor în cursul anului trecut. Nu avem deci până acuma la îndemână bilanţurile tuturor acestor institute pe 1906, ca să putem astfel prezentà cetitorilor noştri, în sume generale, o icoană a stărei lor financiare din acest an; totuşi iată — după *Anuarul Băncilor române pe 1907* (editura Delegaţiunii Conferinţii Directorilor de Bancă, Sibiiu 1906) — această icoană pentru anul 1905:

ACTIVE		1904	1905		faţă de 1904
Cassa	k.	1.292,739	1.505,376	+	212,637
Escont	»	49.566,155	56.717,811	+	7.151,656
Imprumuturi hipotecare	»	17.182,277	20 333,174	+	3 150,897
Credite personale	»	5.381,464	5 928,772	+	547.308
Credite cambiale hipotecare	»	9.569,191	10.066,049	+	496,858
Lombord	»	563,449	524,914	—	38.535
Realităţi	»	2 868,248	3.082,729	+	214,481
Efecte publice şi acţii	»	5.421,163	5.755 181	+	334,018
Capital nevărsat	»	120,124	158,319	+	38,195
Cont-curent şi Giro	»	3 894.322	5.092.372	+	1.198,050
Mobilier	»	110,745	116,918	+	6,137
Interese rest. şi div. conturi debit	»	1.494,597	1.222.904	—	271,693
Total	k	97.464,474	110 504,519	+	13 040,045

PASIVE		1904	1905		faţă de 1904
Capital societar	k.	11.184,904	12.245,877	+	1.060,973
Fond de rezervă	»	4 337 638	5.016,388	+	678,750
Fond de gar. al scris. fonc. „Albina"	»	500,000	500,000		—
Fond de pensiuni	»	1.124,463	1.253,995	+	129,532
Scrisuri fonciare „Albina"	»	5.606,500	5.995 000	+	388,500
Imprumuturi hipotecare cedate	»	506,006	1.173,462	+	667 456
Reescont	»	15 390,951	19.601,394	+	4.210,443
De reportat	»	38 650,462	45,787,116	+	7,135,704

Rreport . . k	38.650,462	45.787,116	+	7.135,704
Interese tranzitorii anticipate . k	919.461	1 077,988	+	158,527
Depozite spre fructificare . . . »	53 519.890	58.592,207	+	5.072,317
Diverşi creditori	2.423.260	2 584,580	+	161.320
Fond de binefaceri . . . »	117,082	152,066	+	34,984
Dividende neridicate . . . . . »	23,231	26 259	+	3,028
Profit net . . . . »	1.811,088	2.285,303	+	474,215
Total . . . k.	97.464.474	110.504,519	+	13 040,045

Elocvenţa acestor cifre face de prisos orice comentarii mai ales în această rubrică de natură mai mult informativă. Cu toate acestea e bine să reţinem două din ele: capitalul nou societar, angajat în întreprinderi financiare, şi fondul de binefacere repartizat aproape pe de-a'ntregul în scopul promovării intereselor culturale.

Cel d'intâiu arată pentru anul 1905 faţă de anul 1904 un plus de k. *1.060,973*, sumă ce stă în raport direct şi normal, după cum se poate vedea din tabela de mai sus, cu progresul operaţiunilor financiare generale ale Băncilor. De aceea, e suficient de o cam dată să arătăm, spre a vederà acest progres în anul trecut, că noul capital societar angajat în întreprinderi financiare româneşti în *1906* e, după calculele publicate în *Revista Economică* din Sibiiu (No. 7, a. c.) de circa *2.000,000 k.* (1.096.000 pentru 15 institute din nou fundate şi 926.800 pentru creşteri de capital la 10 institute din cele existente). Aşa dar un progres real şi îmbucurător, care, pentru anul curent 1907, după cele ce s'au anunţat până acuma, va fi cu deosebire însemnat: «Albina» singură îşi va îndoì capitalul societar de până acum, rădicându-l la suma de *2.400.000 k.*, ceeace va contribuì a face din acest institut, sub acest raport, *întâia* bancă provincială din întreaga Ungarie. Asemenea «Bihoreana» din Oradea-Mare îşi va duplifica capitalul societar, ridicându-l la 1.200.000 k., iar «Ardeleana» din Orăştie şi-l va mărì în mod simţitor.

Cel de-al doilea, fondul zis de binefaceri, repartizat însă pentru promovarea intereselor culturale, a fost în 1905 de *152 000 k.* S'a obiectat din mai multe părţi că acest fond nu e în raport direct nici cu profitul curat al Băncilor şi nici cu nevoile culturale cari se ivesc în toate părţile din ce în ce mai multe şi din ce în ce mai urgente. Se pare însă că o parte din conducătorii Băncilor au înţeles înşişi aceasta şi că sunt gata a face faţă atât cerinţelor publicului cât şi nevoilor culturale. Aceasta o putem vedea din grija cu care câteva bănci s'au grĕbit să contribue cu sume însemnate la marea colectă publică ce actualmente se întreprinde la fraţii noştri de peste munţi în scopul strângerii fondurilor necesare pentru ridicarea Gimnaziului din Brad la rangul de Liceu, — întreprindere la care s'au angajat

cu toții cu egal interes, zel și ardoare. Astfel banca din Brad *(Crișana)* a contribuit cu 50.000 k., «Albina» din Sibiiu cu 10.000 k, iar banca din Orăștie *(Ardeleana)* cu 20.000 k., — aceasta la îndemnul părintelui I. Moța, care prin „Libertatea“ sa, cea mai răspândită și cea mai bună gazetă politică poporală română de peste munți, și-a câștigat în deosebi frumoase merite pentru intensa și stăruitoarea propagandă ce-a făcut și face pentru augmentarea fondurilor Gimnaziului din Brad.

De sigur însă că și celelalte bănci se vor grăbì să dea obolul lor pentru această și alte opere de cultură națională, căci această *datorie*, astăzi oare-cum benevolă, mâine, când proiectul de lege pentru învățământul primar al Contelui Albert Apponyi va devenì lege, va devenì și ea *imperioasă*, pentru mântuirea școalei românești de peste munți, atât cât este și cât va mai puteà fi în viitor. Pentrucă, cum se știe, acest proect de lege impune Bisericilor întreținătoare a școalelor, îndatoriri materiale pe cari ele în starea de azi hotărît nu le vor puteà suportà pe de-a'ntregul. Astfel poporul va fi chemat *iarăși* la sacrificii mari, din cari Băncile vor trebuì să suporte o însemnată parte.

Atunci ne va fi dat să vedem în ce măsură sunt pătrunși conducătorii de acum ai institutelor financiar-economice românești de peste Carpați de spiritul jertfirei pe altarul culturei naționale.

M.-N.

Din Bucovina. — *Reuniunea școlară* a ținut la 18 Fevruarie în Cernăuți (sala Armoniei) adunarea generală și-a luat hotărîrea unanimă de a face să apară foaia pedagogică *Școala*. La propunerea profesorului L. Bodnarescul, s'a ales d-l George Tofan cu unanimitate redactor responzabil. Sperăm că atât noul comitet al reuniunei școlare române din Bucovina, cât și tânărul redactor al „Școalei“ își vor împlinì pe deplin datoria lor.

— *Profesorul universitar dr. Sextil Pușcariu* și-a anunțat prelegerile pentru semestrul de vară. Va trata: Gramatica istorică a limbei române, iar în seminar „texte vechi“. Nou numitul lector de limba română d. L. Bodnărescul, va ține un curs pentru începători (străini, cari vreau să învețe limba noastră) și un al doilea curs, în care se vor ceti autori români moderni și se vor face traduceri din limba română în limba germană.—Din regat nu e nici un student la această universitate.

IG.

NOTIȚA

O revistă eşană caută să micşoreze gravitatea faptului literar că un profesor de Universitate a schimbat raportul asupra lucrărilor ştiinţifice, pe temeiul cărora se cerea recomandarea unui candidat la o catedră a Universităţii din Iaşi. Revista în cestiune înaintează anume această afirmare:

„*Nu* este adevărat că d. Philippide ar fi schimbat raportul său. că butada lui ar fi avut înţelesul de mărturisire a acestei schimbări". (Viaţa românească, p. 380, Febr. 1907).

Eată acuma toată bucata, pe care ziarul *Epoca* (10 Febr. 1907). o reprodusese din *Monitorul Oficial* (7 Febr. 1907, p. 9409).

„*D. Leonardescu*, declară că nu a asistat la cursul d-lui Gheorghiu, dar după cum a spus mai înainte, e convins că d. Gheorghiu ştie latineşte, fiindcă a văzut cum examinează în comisiunile de licenţă; iar afirmarea d-lui Antonescu, că d. X. Gheorghiu ţine curs numai cu doi studenţi, nu e exactă, de oarece orele de curs ale d-lui Gheorghiu, coincizând cu acele ale d-lui Leonardescu, d-sa a auzit *totdeauna sgomot* în sală, care erà făcut de *studenţii, cari asistau* la cursul d-lui Gheorghiu.

D. Negulescu găseşte aceste argumente foarte puţin serioase. E trist dacă am ajuns să hotărim valoarea unui profesor după modul cum examinează la licenţă şi după sgomotul pe care-l fac studenţii în sală. De altfel, comisiunea singură trebue să simtă slăbiciunea acestor argumente, de vreme ce convingerea sa despre valoarea d-lui Gheorghiu e foarte şubredă.

D. Philippide, declară că convingerea sa e foarte *bine stabilita* şi că d. Gheorghiu trebue să fie recomandat.

D. Negulescu, spune că din nefericire există un fapt material. care dovedeşte contrariul; e faptul că comisiunea a făcut mai întâiu un raport dafavorabil pentru d. X. Gheorghiu, raport pe care apoi l-a suprimat şi s'a făcut altul favorabil.

D. Philippide cere ca d. Negulescu să *dovedească* această afirmare

D. Negulescu declară că acest lucru i-a fost spus de d. Leonardescu.

D. Leonardescu declară că n'a spus acest lucru d-lui Negulescu *in mod oficial.*

D. Antonescu declară că, oficial sau nu, acest lucru i l-a spus d. Leonardescu și d-sale.

D. Leonardescu *tăgăduește* și susține că *raportul n'a fost schimbat.*

D. Negulescu roagă pe membrii comisiunii să nu caute să ascundă un lucru, pe care il știe toată'lumea și mai bine să caute să l explice.

D. Philippide recunoaște că in adevăr a schimbat raportul, dar susține că erà in dreptul său să o facă.

D. Negulescu..... Când își schimbă cineva părerea asupra unui om la interval de câțiva ani, schimbarea se poate justifica prin faptu că și omul se schimbă in câțiva ani. Ce se schimbă însă in valoarea unui om in timp de câte-va ceasuri?

Se pune la vot concluziunile raportului, adică recomandarea d lui Xenophon Gheorghiu ca agregat la catedra vacantă și se admite cu 7 voturi, fiind 2 voturi contra (P. Negulescu, T. Antonescu) și o abținere.

Drept care s'a încheiat acest proces verbal.

Revista eșană a simțit că un raport asupra lucrărilor cuiva e o chestie de onoare literară și probabil de aceia a adus cazul la cunoștința cetitorilor de reviste, iar pentru a venì în sprijinul profesorului, revista afirmă *pe seama sa* următoarele:

„Nu e adevărat că d. Philipide ar fi schimbat raportul„. Regretăm că un fapt, așa de penibil, a fost întrodus în paginile publicațiilor periodice, care se ocupă de literatură și știință. Răul are însă și o parte bună: cetitorii au acuma documentele în față. Ei vor simți unde este onoarea și unde e lipsa de onoare.

BIBLIOGRAFIE

Elena Farago. *Versuri 1906*, Budapesta, edit. Luceafărului.
D. A. Sturza. *Finanțele României în 1906.*
C. Giurescu și **N. Dobrescu**, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Buc. 1907.
T. Pamfile, **M. Lupescu** și **L. Mrejeriu**, *Carte pentru tineretul dela sate*, Bârlad 1907, (1,25 b.).
Netzhamer (R), *Die rumänische Landesvermessung*, Buc. 1907, Rum. Lloyd.
Ion Palade, *Codul Caragea, reprodus după manuscriptul original românesc*, Buc. 1907.
A. D. Holban. *Visternicul Taki*, Iași 1907.
Florian I. Becescu *Spre ziuă* (versuri 1902—1904), ed. II, Constanța.
S. Geza *Statul, biserica și școala (trad. de I. N. Pop) cu o prefață de Dr. E. Dăianu, protopop*, Cluj 1906.
St. Mihăilescu-Stempo. *Neurastenic* (schiță dramatică într'un act). Buc. 1907.
Păr. Icon. **A. Cristea**. *Colecțiuni de predici populare I și II*, Buc. 1907,
» » » » *Raport general de starea materială și morală în timp de 10 ani a parohiei Târgul-Ivești*, jud. Tecuciu.
Alexandrina Mihăescu. *Flori de zăpadă, operă postumă*, Buc. 1907.
Dr. P. Zosin, *Progresul Psihiatriei*, Buc. 1907.
H. Sienkiewicz. *Bartek învingătorul (trad.) Bibl. pentru toți*, 1907.

Corespondență:

V. în pace, Iași.—Asta nu. Poate că în genul vesel ai izbuti mai bine
Locotenent, Ploești.—Nu se susține.
Mai mulți...— Adevărul e acolo, unde e „omul" iubitor de adevăr.
P. V.—Nici o teamă. Dușmăniile nu strică decât slăbănogilor.
N. O.—Nu.
I. V.—Aerolit social. Der Geist, der stets verneint.
. . . . Autorul sonetelor cu motto «dafs alles vorubersterbc ist alt und allbekannt», e rugat să ne comunice adresa.

N.B. Din cauza transcrierei stenogramelor, cu părere de rău, am fost siliți să amânăm publicarea Conferinței d-lui Delavrancea despre „Carducci" în numărul viitor (15 Aprilie). Tot atunci se va începe publicarea studiului asupra *Cestiunei agrare*, anunțat mai înainte.